

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний педагогічний університет ім.А.С.Макаренка
Інститут історії, права та міжнародних відносин
Кафедра всесвітньої історії, міжнародних відносин та методики
навчання історичних дисциплін

Ювко Єгор Юрійович

**ПЛАН МАРШАЛЛА ЯК ЕЛЕМЕНТ ПОЛІТИКИ ВПЛИВУ
СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ НА КРАЇНИ ЗАХІДНОЇ
ЄВРОПИ У 1940-1950 Р.Р.**

Спеціальність: 014.03 Середня освіта (історія)

Галузь знань: 01.Освіта

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеня магістр

Науковий керівник

_____ Михайліченко Олег Володимирович
доктор педагогічних наук, професор
кафедри всесвітньої історії,
міжнародних відносин та методики
навчання історичних дисциплін

«__» _____ 20__ року

Виконавець

_____ Ювко Єгор Юрійович

«__» _____ 20__ року

Суми - 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА.....	7
РОЗДІЛ 2. ПЕРЕДУМОВИ І ПРИЧИНИ ФОРМУВАННЯ АМЕРИКАНСЬКОЇ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДОКТРИНИ.....	19
2.1 Роль фінансового капіталу в політичному житті США в кінці XIX - початку XX століть.....	19
2.2 Взаємодія лінії невтручання і активної участі Сполучених Штатів Америци в зовнішньополітичній діяльності.....	26
РОЗДІЛ 3. УХВАЛЕННЯ «ПЛАНУ МАРШАЛЛА» ТА ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЯ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ЕКОНОМІЧНОГО ВПЛИВУ НА КРАЇНИ ЄВРОПИ	52
РОЗДІЛ 4. ІСТОРИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ТА НАУКОВІ ОЦІНКИ ПЛАНУ МАРШАЛА.....	63
ВИСНОВКИ.....	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	74

ВСТУП

Актуальність

Друга Світова війна стала конфліктом, який став ключовою подією у завершенні поляризації світу на два достатньо визначені та ідеологічно оформлені полюси, як відомо з одного боку такий полюс був очолений Радянським Союзом, зі створеними підконтрольними внутрішніми структурами – а головним головним чином – Організацією Варшавського Договору, та власне зовсім протилежний полюс – це Сполучені Штати Америки, що очолювали свою підконтрольну структуру НАТО – Північно Атлантичний альянс.

Як відомо, головним чином, взаємодія даних підконтрольних структур здійснювалася головним чином у військовій та економічній сферах. І саме період кінця 1940 х. р.р. стає періодом найбільшої економічної та політичної взаємодії, та власне надання економічної допомоги, під виглядом якої здійснювалося постійне втручання і керівництво країнами, які власне цю допомогу отримували, до своєї політичної орбіти.

Таким яскравим прикладом і стала активна підтримка у вигляді економічної допомоги з боку Сполучених Штатів Америки, що відбувалася за всесвітньо відомим планом Маршалла, що був одним з найуспішніших зовнішньоекономічних проектів американського уряду післявоєнного часу.

Цей план, став проявом такого явища, коли держава-переможниця не тільки не намагалася стягнути з переможених країн репараційні виплати, а більше того, навпаки надавала їм значну за обсягами економічну допомогу що направлялась на відновлення зруйнованих структур національних економік, однак в той же час, цією економічною допомогою, переслідувалися і зовсім інші цілі, що стосувалися облаштування післявоєнного світу і таким чином нейтралізуючи достатньо небезпечну можливість поширення так званої «комуністичної загрози» в Європі та й в

усьому світі. Однак досягнення цієї цілі, включало фактично повний контроль над країнами-отримувачами цієї допомоги.

Актуальність теми даного дослідження обумовлюється в наші дні тим, що в умовах часто різкого загострення міжнародної обстановки і в світлі постійно змінюють один одного економічних криз різного роду, характеру і глибини впливу в усьому світі в цілому і на європейському континенті зокрема. Можливо припустити, наприклад, що якби в Радянському Союзі вчасно вивчили план Маршалла, розглянули його негативні сторони та позитивний вплив, то можна було б застосувати досвід успішного відновлення економіки зруйнованою війною.

Так само досвід співпраці Європи та США за програмою економічної взаємодопомоги міг би бути вивчений і застосований в даний час в Україні з метою зміцнення її економіки в умовах складного економічного становища та конфлікту на території України та загалом для подальшого розвитку взаємодії між країнами Європи та Україною .

Об'єктом дослідження є : економічна допомога країнам Західної Європи з боку США за планом Маршалла.

Предметом дослідження є: витоки, передумови і причини реалізації плану Маршала, політичний аспект допомоги та результати, досягнуті в економічному розвитку післявоєнної Європи.

Хронологічні межі роботи:1948 – 1951 рр. В 1948 році програма відновлення Європи розпочала свою діяльність з економічної допомоги. А в 1951 році активну частину допомоги за планом Маршалла було припинено.

Географічними рамками: дослідження, що проводиться в першу чергу є територія США та Західна Європа , зокрема : Англія, Франція, Італія, Бельгія, Голландія, Данія, Люксембург, Швеція, Швейцарія, Португалія, Греція, Австрія, Норвегія, Ірландія, Ісландія і Туреччина.

Мета даного дослідження розкриття плану Маршалла в цілому та його вплив на розвиток Західної Європи.

Поставлена автором мета передбачає вирішення наступних завдань:

1. Висвітлення історіографії з даного питання.
2. Розглянути передумови та причини розробки в США плану післявоєнної економічної допомоги Європі;
3. Охарактеризувати сутність плану Маршалла;
4. Дати оцінки плану Маршалла;

У процесі дослідницької роботи основними **методологічними принципами** виступили принцип історизму та наукової об'єктивності. Не обмежуючись цими принципами в ході проведеного дослідження, в роботі застосовано порівняльно-історичний і хронологічний методи, аналіз інформації, структурно-системний метод, метод індукції і дедукції, узагальнення даних і опису, статистичний аналіз.

Наукова новизна даної роботи полягає в тому, що:

Було досліджено європейсько-американські відносини у контексті аналізу витоків, напрямків і цілей політики США в Західній Європі в післявоєнний період;

Вперше було показано глобальні цілі і завдання американського уряду щодо перетворення економіки і суспільства країн Західної Європи у власних інтересах і для поширення своєї економічної експансії не тільки в Європі, але і у всьому світі;

Також відбувся розгляд європейського суспільства в межах економічної допомоги ззовні – а саме - як результат впливу США;

Практичне значення одержаних результатів. Матеріали і положення даного дослідження можуть бути використаними в навчальному процесі для студентів ВНЗ або у вивченні даної теми в 11 класах на всесвітній історії, також у навчальних закладах професійної та фахової освіти, як у вигляді читання профільних і спеціальних курсів з вивчення європейсько-американської співпраці після завершення Другої світової війни в цілому або ж соціальної, економічної і політичної історії США і Європи зокрема.

Апробація

Апробація даного дослідження була здійснена на IV Міжнародній науковій конференції «Історико- краєзнавчі дослідження: традиції та інновації» 28-29 листопада, 2019 року: Ювко Єгор Юрійович. План Маршалла як елемент впливу США на країни Західної Європи// Історико-краєзнавчі дослідження : традиції та інновації: IV Міжнародна наукова конференція. Суми, 2019. С. 213-215.

Також апробація даного дослідження відбулась на VII Всеукраїнській науково-практичній конференції: «Актуальні питання методики викладання суспільних та гуманітарних дисциплін в умовах розбудови сучасної школи» 24-25 березня 2020: План Маршалла як елемент політики впливу Сполучених Штатів Америки на країни Західної Європи у 1940-1950 р.р. // «Актуальні питання методики викладання суспільних та гуманітарних дисциплін в умовах розбудови сучасної школи»: VII Всеукраїнська науково-практична конференція. Суми, 2020.

Дослідження було апробовано на роботі Міжнародної наукової конференції «Світовий порядок і Україна: історія, сучасність, перспективи»: План Маршалла як елемент зовнішньої політики та впливу Сполучених Штатів Америки на країни Західної Європи у 1940-1950 р.р. //«Світовий порядок і Україна: історія, сучасність, перспективи»: Міжнародна наукова конференція. Суми , 2020

У структурному плані дана наукова робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків та списку використаних джерел та літератури. В основу структури роботи покладено хронологічний принцип дослідження.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА

Радянська історіографія була, за словами академіка О.О. Чубар'яна, в значній своїй частині одностайна, будучи «моноліт» та власне «єдність» концепцій і оцінок. Так, радянські автори намагалися виправдати дії свого уряду як неминучу відповідь на розв'язану протилежною стороною політику експансії та впливу, розглядаючи позицію своєї країни як передусім необхідну самооборону і звинувачуючи у розв'язанні "холодної війни" власне самі США.

Дана концепція в СРСР протрималася власне до початку перебудови. В межах цього напрямку радянські вчені визначали зовнішню політику США після Другої світової війни як передусім агресивну, та таку, яка була спрямована на досягнення світового панування. При описі зовнішньополітичного курсу СРСР не робилося критичного аналізу, було характерно ототожнення СРСР, як «прогресивної частини людства». Офіційна історіографія СРСР оцінювала план Маршалла як «політику придушення суверенітету держав Європи».

Необхідно відзначити, що зовнішня політика СРСР в перші післявоєнні роки визначалася базовими засадами, розробленими ще за В.І. Леніна, і та остаточно закріпленими в роки правління Й.В. Сталіна. Їх суть визначалася власне положеннями марксистсько-ленінської теорії, а саме: на зміну «занепадаючому» і приреченому на загибель капіталізму неодмінно повинна прийти соціалістично-комуністична формація, як власне підсумок розвитку людства; і таким чином лише одним вірним є класово-соціальний підхід до усіх явищ міжнародного життя; поки існує імперіалізм як вища і остання стадія капіталізму, війни на земній кулі неминучі, тому, щоб запобігти новим війнам, слід знищити імперіалізм [14, с. 25].

На основі даних доктрини офіційна оцінка плану Маршалла. З 22 по 27 вересня 1947 в місті Шклярська Поремба (Польща) відбулася нарада представників дев'яти компартій Європи, на якій було утворено

«Інформаційне бюро комуністичних і робітничих партій» -«Комінформ». Так, удоповіді А. Жданова «Про міжнародне становище» була озвучена оцінка плану Маршалла як «програми закабалення Європи». А власне у маніфесті Комінформу говорилося, що «план Трумена - Маршалла - це лише фарс, який є європейським напрямом світового плану політичної та економічної експансії США. Арсенал тактичної зброї, що використовується імперіалістами, дуже різноманітний. Він включає пряму загрозу застосування сили, шантаж і залякування, всі види політичних прийомів і економічний тиск, підкуп, і все це прикрите маскою лібералізму і пацифізму.

Радянська преса одразу ж підхопила ці оцінки плану Маршалла. У публікаціях в «Правді», «Известиях» і інших центральних газетах почали з'являтися вже достатньо добре відпрацьовані штампи: «знаряддя закабалення Європи і придушення демократичних сил, які відстоюють незалежність і свободу європейських держав», «один із засобів перетворення самостійних держав Європи в монопольну «сферу впливу» американського фінансового капіталу і повного їх економічного і політичного підпорядкування США».

Відомі радянські журнали «Більшовик» і «Новий Час» стверджували, що «план Маршалла - це прояв економічного диктату, засіб примусу купувати ті товари, які не знаходять собі збуту на американському ринку» [67, с.48], «спроба американських мільярдерів затримати наступ кризи в США» .

Ситуація за часів «Відлиги» кінця 1950-х-початку 1960-х рр. практично не було змінено зовнішньополітичну оцінку плану Маршалла [118, с.139]. В «Новітній історії США» за редакцією Н.Н. Яковлева стверджувалося, що уряд США замаскував свої імперіалістичні цілі в традиційну форму «допомоги».

У першому томі тритомного видання під редакцією Н. Н. Іноземцев «Міжнародні відносини після Другої світової війни» відображена характеристика результатів плану Маршалла: «План Маршалла та експансія

американського імперіалізму створили серйозну загрозу високим прибуткам і світовим позиціям західноєвропейських капіталів. Природним результатом експансії американського капіталу в держави Західної Європи стало подальше поглиблення конфліктів між цими державами, з одного боку, і США - з іншого. Посилення протиріч веде до подальшого поглиблення загальної кризи капіталізму, до наростання міжімперіалістичних протиріч» [12, с.72].

У багатотомній «Історії дипломатії» під редакцією А.А. Громико йде мова про те, що «план Маршалла - є економічною підготовкою імперіалістичних військових блоків», та що «ніякі дипломатичні маски не змогли приховати імперіалістичної суті плану Маршалла», а слова, в яких йшлося про американську допомогу неодмінно були в лапках або з додаванням неминучого «так звана» [11, с. 27].

На початку 1970-х рр. радянські дослідники вели дискусії, що після проведення плану Маршалла чітко визначилися основні центри імперіалістичного суперництва, а саме: США - Західна Європа - Японія. Наприкінці 1970-х рр., коли стало зрозуміло, що інтеграційні процеси, які були закладеними планом Маршалла, виявилися достатньо стійкими, в радянських роботах (Г.А.Воронцов , А.Н.Шебанов , А.І. Уткін) в яких почала простежуватися помірною-реалістична оцінка плану Маршалла, та визнавалося, що він сприяв багатосторонньому економічному співробітництву та власне лібералізації торгівлі а економічного співробітництва між країнами-учасницями.

Однак як і в попередні роки головними цілями плану Маршалла все таки визначалися як блокування соціальних змін і створення об'єднаного фронту імперіалізму, та відбувалася достатньо різка характеристика планів військово-політичної інтеграції Західної Європи. Така характеристика була не випадковою – адже вона була наслідком глибоко вкоріненого переконання в тому, що будь-яке об'єднання західноєвропейських країн, тим більше що

яке включало би Західну Німеччину, обов'язково буде спрямованим проти СРСР.

Однак, навіть у 1980-х рр. в радянській історичній науці достатнім чином звучала думка, про те, що «проведення в життя плану Маршалла мало на увазі підпорядкування європейських країн економічному і політичному контролю з боку США і пряме втручання останніх у внутрішні справи цих країн» і зберігалось використання термінів «маршаллізація».[19, с. 145]

Безумовно, що кінець 1980-х рр. став переломним у відношенні та характеристиці плану Маршалла. В СРСР стали видаватися роботи істориків, в яких переглядалася сформована в радянській історіографії точка зору щодо радянсько-американських відносин епохи «холодної війни» в цілому, і безумовно такий перегляд, не міг не стосуватися плану Маршалла зокрема. Частіше чулися наголошення дослідників, які стали говорити про відповідальність не лише Заходу, але і СРСР за ескалацію «холодної війни». [12, с.115]

Більше того, з початком погіршення економічної ситуації кінця 1980-х рр. почали з'являтися аналітичні роботи, які робили акцент на плані Маршалла як на прикладі конструктивного виходу з економічної кризи; а відповідно автори таких робіт дотримувалися часом протилежних точок зору роблячи оцінку дій керівництва СРСР в момент розгляду американської програми. В цей же час з'являлися публікації авторів, які виступали з різкою критикою позицій «офіційної» радянської історіографії. До безумовних переваг цих робіт, написаних такими авторами, як Д. Волкогонов, Г. Анулова і іншими, відноситься звернення до невідомих раніше документів, критичний аналіз стереотипів в оцінках зовнішньої політики СРСР в перші повоєнні роки.

Західні історіографічні дискусії, які проводились протягом усієї «Холодної війни» зробили значний вплив на перші кроки російських вчених у вивченні проблем «холодної війни», що сприяло також вивченню питання плану Маршалла. Помітною віхою став 1995 рік, коли на базі Інституту

загальної історії РАН була утворена група з вивчення "холодної війни" (академік А.О. Чубар'ян, М.М. Наринский, Н.І. Єгорова, АМ Філіт, В.Л. Мальков, І.В. Гайдук, М.ЛТ. Коробочкине, В.В. Поздняков). Крім освоєння численних і серйозних праць, перш за все американських «ревізіоністів» «постревізіоністів» з історії зовнішньої політики США, російські вчені спиралися на величезний масив західних архівних документів, перш за все американських.

Сучасним російським дослідникам нерідко належить пріоритет в публікації і первинній обробці виявлених радянських документів по "холодній війні". Російська історіографія "холодної війни" вийшла на рівень міжнародних дослідницьких стандартів, про що говорить активну участь російських істориків в міжнародних наукових проектах на рівних з їх маститими західними колегами, які нині нерідко посилаються на російських дослідників. Наприклад, професор Єльського університету Джон Геддіс позитивно цитує в своїй книзі "Тепер ми знаємо: переосмислення історії холодної війни" останні дослідження М. Наринського, Г. Тахненко, В. Зубок і К. Плешакова, Г. Арбатова.

Російські вчені взяли активну участь в міжнародній дискусії про роль особистості Сталіна в переході від співпраці до конфронтації з Заходом. Вже мало хто сумнівається в тому, що Сталін цілком і повністю формував радянську зовнішню політику, і що саме він прийняв основні рішення, гармаші СРСР на конфронтацію з США по ідеологічному, економічному, військовому та інших напрямках. Деякі історики роблять головним чином наголос на фактор особистості Сталіна і вважають, що зовнішні умови, дії союзників і суперників, економічні, військові та інші проблеми - усе це було певним чином нездійсненим через особистість і психологію тирана.

Цинічний реалізм, особливості його тиранічної натури зіграли напевне головну роль в швидкому сповзання до «холодної війни». Така людина, як Сталін, просто не змогла співпрацювати із Заходом (В. Зубок і К. Плешаков).

В американській історіографії ця точка зору виражена Д. Геддіс : "Якби не було таких видатних діячів, як Рузвельт, Черчілль, Трумен, Маршалл, Бевин або Ачесон , полягає у тому, що все одно за світовою війною послідувала б холодна. Однак, якби не було Сталіна, був би можливим інший шлях. Відповідальність за початок «холодної війни» несе авторитаризм в цілому, і Сталін - зокрема "[19, с. 294]

Більшість сучасних російських дослідників вважає кордоном незворотного початку «холодної війни» літо 1947 р., а саме коли СРСР відмовився від участі в плані Маршалла. Також є думка, що Сталін не сподівався на таку великомасштабну акцію саме з боку США і вбачав у ній достатнім чином розроблений стратегічний план, який був спрямований на ізоляцію СРСР і та власне витіснення його з Західної і навіть Східної Європи.

Через це, Сталін був змушений форсувати заходи у відповідь , що виразилися, зокрема, у створенні Комінформу (Наринский , Михайленко). Це більшість згодна з тим, що події літа - осені 1947 р призвели до серйозних змін в радянській політиці в Східній Європі. До плану Маршалла ця політика була орієнтована не стільки на просування ідеологічних партнерів до влади в країнах Східної Європи, скільки на розподіл ролей в роботі по консолідації радянської сфери впливу в рамках концепції «національних шляхів до соціалізму». Але після появи плану Маршалла Сталін відкинув будь-яку обережність - саме тоді відбулася кардинальна зміна політичної лінії радянського керівництва в радянській сфері впливу під тиском геополітичних реалій (В.М. Зубок, В.І. Михайленко, Г.М. Адібек).

В наші дні оцінка плану Маршалла в сучасній російській історіографії зводиться до наступного. Реалізація плану Маршалла і відмова під радянським тиском країн Східної Європи від участі в ньому стали вирішальним фактором розколу Європи. Восторжествувала концепція поділу Європи на сфери впливу, яку раніше не хотіли прийняти керівні кола

США. Всі зростаючі геополітичні домагання двох сторін стали основним фактором формування двох протиборчих блоків [31, с.129].

Однією з характером рис новітньої історіографії як на Заході, так і в Росії є тенденція переходу від ідеологізованої полеміки про ступінь винності сторін у розв'язанні "холодної війни" до детального аналізу і реконструкції подій, що відбувалися. Серед найбільш цікавих робіт останнього часу можна назвати збірники статей "Радянська зовнішня політика в роки холодної війни (1945-1985): нове прочитання" під ред. Л.Н. Ніжинського, "Холодна війна. 1945-1963гг. «Историческая ретроспектива» під ред.Н.І. Єгорової, А.О. Чубар'яна, "Сталін і холодна війна", "Сталінське десятиліття холодної війни: факти і гіпотези", а також спільне дослідження американського і російського істориків С. Перріша і М. Наринського, присвячене проблематиці плану Маршалла та аналізу реакції керівництва СРСР на американську ініціативу - New evidence on the Soviet rejection of the Marshall Plan, 1947. Дотримуючись цих принципів, автор дисертації, звертаючись до історії радянсько-американських відносин другої половини 1940-х рр., Аналізує політичні аспекти підготовки, прийняття та реалізації плану Маршалла, який зіграв найважливішу роль у повоєнній відбудові Західної Європи.

Однак, попри всі досягнення російської та української історичної науки ніша, що безпосередньо пов'язана з вивченням діяльності Джорджа Маршалла та «Програми відновлення Європи», у пост-радянській історіографії залишається майже порожній. Лише останнім часом її стали заповнювати російські дослідники: Д. Герасимов займається дослідженням плану Маршалла в контексті розвитку радянсько-американських відносин у другій половині 1940-х рр., А.Г. Єрьомін аналізує формування зовнішньополітичних доктрин СРСР і США в перші післявоєнні роки, А.Г. Браницький розглядає інтеграційні процеси в Західній Європі в першій половині 1950-х рр. XX століття і позицію США з цього питання.

Огляд вітчизняної історіографії дозволяє зробити висновок про те, що Джордж Маршалл відомий в нашій історичній науці головним чином як

начальник штабу армії США в роки Другої світової війни і один з авторів політики «холодної війни». Причому обидва ці періоду військової і політичної біографії генерала досліджені недостатньо, а питання про політичну еволюції і його досвід державної діяльності до сих пір залишаються поза увагою російських фахівців.

Щодо так званої «західної» історіографії, то основи наукового вивчення плану Маршалла були закладеними ще у період його здійснення на рубежі 1940 - 1950-х рр. Хоча в найбільш ранніх роботах, написаних власне в роки його здійснення, вже почали з'являтися важливі коментарі та узагальнення, та власне в цілому багато досліджень, які ще містили в собі елементи пропаганди і публіцистики, відображаючи при цьому офіційну точку зору керівництва США. Відповідно, таким чином, починалося формування важливого історіографічного напрямку, який пізніше було названо «ортодоксальним». У зв'язку з цим можна назвати книгу Г. Прайса «План Маршалла та його значення», для якої характерна безумовна апологія дій Вашингтона і настільки ж категоричне засудження позиції СРСР. В схожому настрої була витримана робота Д. Уорберга «Поставте себе на місце Маршалла», в якій автор розглядав подолання світової економічної кризи через план Маршалла як ініціативу, що сприяє зміцненню миру [21, с.32].

Однак «Холодна війна» кінця 1940-х - початку 1950-х рр. сприяла , розвитку і зовсім протилежної лінії в західних публікаціях. Так, в умовах реальної свободи слова видавалися роботи авторів, які були орієнтовані на СРСР, і власне в яких, навпаки, категорично засуджувалася американська політика, і виправдовувалися будь-які дії Радянського Союзу. До таких публікацій можна віднести Д. Аллена, Т. Берка , А. Клода (100,106,121).

Так, зокрема, Т. Берк у своїй праці так трактував мети американської зовнішньої політики: «Використовуючи економічну та фінансову перевагу, США прагнуть підпорядкувати своєму контролю інші країни Європи, закріпивши таким чином там американське панування »[36, с.8]. Такі ж

висновки робив і Д. Аллен, зазначаючи, що «план Маршалла відповідає цілям американських монополій, які прагнуть встановити панування над світом» і заявляв, що : «в більш принизливому положенні європейські держави знаходилися лише при «новому порядку» Гітлера» [10, с.21]. Варто зауважити, що подібні роботи, що сприймалися в США як ультраліва публіцистика, і власне майже не сприймалася академічним світом, однак в свою чергу, були негайно виданими великими тиражами в СРСР.

З найбільш великих досліджень «ортодоксального» напряму можна назвати ранні роботи А. Шлезінгера, Д. Кеннана , У. Макніла . Одним із еталонних прикладів підходу американських авторів до проблеми «холодної війни» може слугувати позиція видного дипломата Джорджа Кеннана. На його думку, «холодна війна» почалася ще в 1944 р, коли Сталіним, було відмовлено у допомозі варшавським повстанцям. Кеннан визначав основну мету зовнішньої політики СРСР як зменшення американського впливу на всій території Євразії і встановлення свого власного режиму [9, с. 120].

Значний розвиток в історіографії США намітився в середині 1960-х рр., коли накопичення і осмислення попереднього дослідницького досвіду, а також доступ до раніше засекречених архівних матеріалів, дають змогу переглянути деякі прямолінійні оцінки і розширити горизонти наукової проблематики. Безсумнівно, певний вплив на академічні кола задають політичні події того часу, а саме: участь США у в'єтнамській війні, підйом масових громадських рухів, а пізніше і намітилася «розрядка» у відносинах з СРСР. Така зміна обстановки формує так званий «ревізійністський» напрям, який багато в чому протиставляв себе колишній «ортодоксальній» історіографії. Найбільш відомими авторами американських «ревізійністів» стали Т. Патерсон , У. Лафебер , Г. Алперовіц , Б. Бернстайн , У. Берман і деякі інші автори.

Особливо значний інтерес представляє збірник статей за редакцією Т. Патерсона «Критика холодної війни. Альтернативи американської зовнішньої політики за часів адміністрації Трумена », який було видано в

1971 р. Власне в ньому, вперше американські історики Т. Патерсон, Г. Бергер, У. Берман, Б. Бернштейн, Р. Редош, представили детальний аналіз суджень тих американських діячів, які піддавали серйозній критиці зовнішню політику США в початковий період «холодної війни» - сенатора Р. Тафта, фінансиста і публіциста Д. Уорберга, впливового публіциста У. Ліппмана та видного ліберального політика, кандидата в президенти на виборах 1948 р Генрі Уоллеса. Даних істориків об'єднувало переконання в тому, що США могли б проводити більш дружню політику по відношенню до СРСР без збитків своїм національним інтересам.

«Ревізіоністи» мали різне трактування і самого початок холодної війни. Деякі представники даного напрямку пов'язували її початки зі спробою переговорів США в березні-квітні 1945 року з представниками Третього Рейху в Швейцарії, які викликали різко негативну реакцію СРСР, інші відносили початок до 1941 р вважаючи, що винні обидві сторони, але більше все ж СРСР [17, с. 245]. Більше того, існує і точка зору, що «холодна війна» почалася відразу після Жовтневої революції через політику антикомунізму американських лідерів [52, с. 124]. Однак, у цілому, в аналізі західних «ревізіоністів» з'явився ряд справедливих тез, які сприяли більш об'єктивній оцінці початкового періоду "холодної війни".

З 1980-х рр. в цілому ряді західних досліджень позначився деякий синтез «ортодоксальних» і «ревізіоністських» підходів: так, американські історичні дослідження з проблем «холодної війни» спочали здійснюватися в рамках течії, що отримала назву «пост-ревізіонізм». Дана течія визначається як «новий консенсус, який увібрав в себе традиційні і ревізіоністські інтерпретації початку «холодної війни», а також і більш сучасні, збалансовані пояснення даного процесу [43, с. 57]. Як вважає представник цього напрямку, видатний американський фахівець з періоду «холодної війни» професор Джон Геддіс, що жоден серйозний історик сьогодні не буде намагатися пояснити крах радянсько-американського співробітництва після

Другої світової війни в абсолютистських поняттях «хороші хлопці проти поганих», як до цього це було в кінці 1960-х і на початку 1970-х рр..

Також, до цього ж напрямку належить і давній опонент Д. Геддіса, американський історик М. Лефлер . У 1996 р М. Лефлер опублікував в журналі « Foreign Affairs» статтю під назвою «Усередині ворожих архівів. Відкриваючи заново холодну війну», в якій він виклав свою точку зору на генезис «холодної війни». На його думку «Холодна війна» не була простим прикладом радянського експансіонізму та американської реакції. Відповідно у Кремлі панувала реальна політика, а власне ідеологія відіграла провідну роль у створенні та впровадженні зовнішньополітичного курсу, однак більш за все сталінське керівництво хвилювали баланс сил та захист найближчих підступів до власної країни, забезпечення її безпеки та збереження власної влади. Таким чином, у своїй статті, Лефлер стоїть на позиціях реальної політики і вважає, що у Сталіна не було заздалегідь продуманої політики щодо Німеччини, Східної Європи, або ж підтримки китайських комуністів і війни в Кореї .

Таким чином, власне і до теперішнього часу в американській історіографії утвердилася ідея про рівну відповідальність СРСР і США за розв'язання «холодної війни» як результату надмірно жорсткої позиції обох сторін, хоча існує думка, що всі три школи - «ортодокси» або «традиціоналісти», «ревізіоністи» і « пост-ревізіоністи»- існують і нині, але з різним ступенем впливу та ступенями вивченості [26,с. 65].

Власне сам план Маршалла також зустрічав неоднозначні оцінки. Деякі історики стверджують, що побоювання колапсу Європи були є перебільшеними, а власне економічне відновлення на континенті почалося ще до введення плану Маршалла, і що європейці власне не були такими деморалізовані, як це представили американці.

Так, професор А.Мілвард вважає, що значний успіх Західної Європи в реконструкції був частково обумовлений тим, що європейці змогли створити свою власну модель економічної взаємозалежності та взаємозв'язку, яка б

сприяла реалізації програм окремих країн; до того ж він аналізував взаємини між малими та великими країнами в рамках цієї нової системи.

Деякі інші дослідники припускали, що через план Маршалла американські політики намагалися перевести в Європу модель взаємовигідних відносин між урядом, бізнесом та найманою працею, яка достатньо значний час існувала в США. Головною метою було втілення «політики продуктивності», яка виросла з американського корпоративного капіталізму (М.Хоган , Ч.Майер). Д. Гімбель , роблячи аналіз витоків плану Маршалла, додає, що ця програма була необхідна для залучення Німеччини в загальну програму відновлення Європи, а також для того, щоб зробити економічне відновлення Німеччини , щоб вона стала політично прийнятною для Європи і США.

План Маршалла надавав також американську економічну допомогу тим країнам, які мали розрахунок на використання репарацій і дешевого експорту з Німеччини для свого післявоєнної відбудови; зі свого боку - він дозволяв Німеччині скоротити виплати репарацій та власне замінив їх на американські гранти і позики. Кожне з цих тверджень змушує істориків розглядати план Маршалла в ширшому історичному, економічному і соціальному контексті.

Ряд важливих спостережень міститься і в загальних роботах з історії «холодної війни» та міжнародних відносин: С. Амброуза , Д. Армстронга , Р.Бісселла, Р. Донована, М. Макколі, Е. ДіНольфо та інших авторів.

РОЗДІЛ 2. ПЕРЕДУМОВИ І ПРИЧИНИ ФОРМУВАННЯ АМЕРИКАНСЬКОЇ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДОКТРИНИ

2.1 Роль фінансового капіталу в політичному житті США в кінці XIX - початку XX століть

Сполучені Штати Америки (англ. United States of America) - одна з найбільших і економічно розвинених країн світу на сьогодні, яка швидко пройшла шлях від положення колоніальної держави до набуття статусу світової держави. США зайняли і міцно закріпилися на провідних позиціях лідера серед держав на міжнародній арені, попри те, що мають у своїй історії не набагато більше двохсот років незалежності з того моменту, як була підписана Декларація незалежності 4 липня 1776 року.

У п'ятдесятиріччя після завершення Громадянської війни 1861-1865 рр. в американському суспільстві почали здійснюватися значні зміни, економічними основами яких стала стрімка індустріалізація всіх регіонів американської держави і висунення на провідну позицію в економіці великих корпорацій, настала епоха неймовірно швидкого розвитку капіталізму.

Вже на початку XX століття Сполучені Штати Америки стали світовим лідером за обсягами виробленої продукції і зайняли перше місце з виробництва чавуну, міді, сталі, видобутку вугілля, заліза. Вони стали активно перетворюватися в високорозвинену індустріальну державу світу.

Прискорена індустріалізація супроводжувалося концентрацією фінансового та промислового капіталу, та створенням великих об'єднань монополістів, які здійснювали все більший вплив не тільки на економічну, але й політичне життя країни. Так, яскравим прикладом цього була перемога на чергових виборах президента США кандидата від Республіканської партії Вільяма Мак-Кінлі. Саме в 1897 р він стає 25-м президентом США при активній підтримці великих підприємців і банкірів, таких як наприклад Г. Фрік, М. Ханна, Е. Карнегі. Таким чином, завдяки цій політичній і фінансовій підтримки ділових кіл країни Мак-Кінлі 14 років перебував у палаті

представників Конгресу США і займав пост губернатора в рідному штаті Огайо. В цілому необхідно так само відзначити, що економічна і політична платформа Республіканської партії на президентських виборах 1896 р будувалася з урахуванням інтересів великих промисловців фінансистів північних і північно-східних штатів і повинна була продовжувати протекціоністську політику в торгівлі і зберегти золотий стандарт. Перемога Мак-Кінлі ознаменувала схвалення більшістю американських виборців (близько половини всіх виборців країни віддали за нього свої голоси) практично відкрито оголошеного республіканської платформою передвиборного гасла: "Руки геть від підприємців!"

Підсумком прискореного розвитку промисловості на рубежі століть стала зміна епохи вільного капіталізму монополістичним, що призвело до краху вільної конкуренції, зміцнюючи економічне панування промислових і фінансових монополій, монополістичний капітал підпорядкував своєму впливу політичну владу країни [18, с. 40].

Особливий вплив сконцентрувалося в руках великих корпорацій, які стали визначати не як монополії, а як "великий бізнес" (англ. "Big business"). Перші кроки в становленні "великого бізнесу" були пов'язані з діяльністю залізничних корпорацій, так як неможливо применшити їх роль в поширенні і прискоренні процесу індустріалізації на всі регіони країни. Вже до 1906 р практично весь залізничний бізнес країни був поділений між сімома впливовими підприємницькими групами, провідні позиції серед яких займали групи Моргана-Хілла і Гаррімана.

Початок ХХ століття було так само ознаменовано для економіки країни таким процесом, як поглинання найбільш сильними підприємствами слабших і дрібних, в результаті яких в руках двох тисяч найбільших корпорацій, на частку яких припадало 1% від загального числа підприємств, виявилось 40% активів всієї промисловості Сполучених Штатів. Одним з найбільших таких об'єднань була корпорація "Юнайтед Стейтс Стіл", в утворенні якої вирішальну роль зіграв Джон Пірпонт Морган. Іншим прикладом було

нафтове об'єднання "Стандард Ойл Компані", що належало Джон Девісон Рокфеллер, що зумів на той час зосередити більше 90% нафтопереробки в країні в своїх руках. Ці бізнес-групи були провідними економічними силами в країні.

"Великий бізнес" в той час грав не тільки головну роль в економіці США, але і перетворився на впливовий інструмент в сфері політичної влади, де він ефективно відстоював свої інтереси. Одним з найяскравіших прикладів економічної могутності "великого бізнесу" може наочно служити фінансова залежність уряду США від Дж. П. Моргана за часів економічних криз тисяча вісімсот дев'яносто три і 1907 років. До 1893 р Морган був настільки багатий і фінансово могутній, що, перебуваючи в той час на посаді президента Сполучених Штатів, Гровер Клівленд був змушений звернутися до нього з проханням оплатити золотом випуск державних облігацій. Золота Моргана виявилось досить, щоб стабілізувати фінансове становище цілої держави. Трохи пізніше з аналогічним проханням врятувати ситуацію під час економічної кризи 1907 р до Моргану звернувся вже президент Теодор Рузвельт. Такий стан речей явно не влаштовувало уряд Сполучених Штатів. Тому витягуючи урок з взаємовідносин з таким впливовим фінансистом як Морган і бажаючи зменшити свою залежність від власників "великого бізнесу", чисельність яких не перевищувала 1% американців і при цьому вони володіли 70% корпоративних багатств і половиною всієї американської промисловості, уряд прийняв рішення про створення Федеральної резервної системи, яка була покликана стабілізувати національну валюту і попит на золото[36, с. 145].

Закон 1913 року про створення Федеральної резервної системи (ФРС) ставився до найважливіших реформ першого етапу в реформаторській політиці президента-демократа Вудро Вільсона. Він продовжив і завершив розпочату Теодором Рузвельтом політику федеральних ліберальних реформ. Цей період, що тривав з початку століття і до початку Першої світової війни, носить назву "Прогресивна ера" в честь прогресивного руху і

прогресистів, що з'явилися на початку ХХ століття і виступали за очищення Америки від накопичених вад шляхом всебічних і позитивних реформ. На першому етапі реформ В. Вільсона, в період з 1913 по 1914 року основна ставка була зроблена на економічні реформи, які були спрямовані на "з'ясування стосунків" з великим бізнесом.

У створенні ФРС було зацікавленим усе американське суспільство. Але головними лобістами цього закону стали великі міжнародні банківські діячі, серед яких були персонально - Пол Уорберг, Отто Коен, Якоб Шифф, а так само цілі банківські будинки - Голдман, Леман, Гренфельд, Сакс, Уорберг, Шродер, Лазард, Лейб, Кун, Ротшильд. Переслідуючи поставлену мету, була проведена плідна багаторічна робота, безпосередню участь в якій брали вчені-економісти, в тому числі і раніше проходили навчання в Європі. Вони були знайомими з європейським досвідом створення та функціонування центральних банків і використовували його при підготовці реформи з урахуванням умов і специфіки своєї держави, що позначилося не тільки в побудові, а й у самій назві створюваної системи.

Так само слід зазначити, що, незважаючи на те, що розробкою і підготовкою цього закону займалися великі фінансисти, він не посилював, а навпаки послаблював залежність національної фінансової системи від фінансової еліти країни, що наочно проявилось в ранні згадуваних економічних кризах 1893 та 1907 років.

Необхідно враховувати, що і набагато раніше робилися спроби по створенню національної банківської системи, починаючи від Банку Північної Америки часів війни за незалежність, Першого (1791-1811 рр.) І Другого (1816-1833 рр.) Банків Сполучених Штатів Америки за підтримки та участі держави до Національної банківської системи після Громадянської війни. Ця система і проіснувала до 1913 р, складалася з трьох рівнів і включала банки центральних резервних міст (таких, як Нью-Йорк), банки резервних міст і сільські банки, які були пов'язані між собою системою депозитів і резервів, побудованої по вертикалі [22, с. 161]. Цей час був так званої "золотою

епохою" золотого стандарту, введеного в 1879 р Підсумком "золотої епохи" золотого стандарту було те, що США стали не тільки лідером в світі за обсягом ВВП і промислового виробництва, але і зайняли в цілому провідні позиції в світовій економіці.

Але в той же самий час, незважаючи на ці безсумнівні досягнення Сполучених Штатів в економічній сфері, все більш часто почали проявлятися недоліки існуючої національної банківської системи – а саме - її негнучкість і погана скоординованість, які в значній мірі утрудняли розширення кредитно-грошової емісії, а так же виявлялася нееластичність самого золотого стандарту.

Серед фактичних ініціаторів реформ у фінансовій сфері виступили великі корпорації, особливо займають в той час лідируючі позиції серед інших і згадувані вище групи Моргана і Рокфеллера, так як вони явно усвідомлювали, що закріпити за собою займані позиції і зберегти високий рівень прибутку можливо тільки за підтримки держави .

У грудні 1913 р Вудро Вільсоном був підписаний і прийнятий Конгресом США Закон про створення ФРС. Даний закон передбачав утворення 12 так званих федеральних резервних банків, які були у великих містах по всій країні. При цьому їх назва як федеральних банків зовсім не означало, що вони є державними або пов'язаними з Федеральним урядом США. Всі без винятку національні банки повинні були увійти в Федеральну резервну систему і виробляти в неї відрахування, які становили б 6% від їх активів. Накопичення ФРС повинні були стати гарантом фінансової стабільності країни. ФРС міцно увійшла в фінансову систему Сполучених Штатів, потіснивши Державне казначейство, яке раніше відіграло найважливішу роль, так як було єдиним емітентом грошей в країні[66, с. 245].

Саме ці 12 федеральних резервних банків і почали становити центральну американську банківську систему, виконуючи функції відсутнього в США центрального банку, включаючи операції з

загальнонаціональної платіжною системою, емісію і поширення національної валюти, захист кредитних прав споживачів, забезпечували стабільність фінансової системи, та брали участь у функціонуванні системи міжнародних і внутрішніх платежів, мали владу, що делегувалась їм Радою керівників і надала повноваження з контролю і регулювання діяльності всіх банків, які входять у Федеральну резервну систему. ФРС виступала фіскальним агентом Міністерства фінансів США, надає різні фінансові послуги йому, а так само інших державних органів.

Таким чином, емісія банкнот і функція зберігання резервів були децентралізовані - передані регіональним резервним банкам, які були створені в дванадцяти банківських округах. Це дало можливість врахувати інтереси існували на місцях банків і залучити їх на бік реформаторів. Так само однією з відмінних рис створюваної системи від фінансових систем інших країн світу було те, що загальнонаціональний регулює і контролюючий орган не був названий центральним банком. Це було зроблено через побоювання про можливе майбутнє панування банкірів з Уолл-Стріт. Головним регулюючим органом Федеральної резервної системи стала Рада керівників, яка складалася з семи керівників, що призначалися безпосередньо президентом і затверджуються Сенатом строком на 14 років без права продовження повноважень. При цьому президент США мав право звільнити в будь-який момент будь-якого з керівників. Рада керівників вибирала главу ФРС терміном на 4 роки. Штаб-квартира розташовується в Вашингтоні, округ Колумбія [25, с. 61].

Пізніше, в 1935 р згідно з прийнятим Банківському законом, створили Федеральний комітет відкритого ринку (англ. Federal Open Market Committee (FOMC)), який замінив входила до складу ФРС Асоціацію політики відкритого ринку (ОМРС). У рамки його обов'язків увійшла розробка монетарної політики за кількома напрямками: стабільність цін, повна зайнятість, економічне зростання і стійкість

зовнішніх платежів і міжнародної торгівлі. З цим перетворенням Федеральна резервна система набула вигляду, який існує і до цього дня.

Таким чином, можна зробити висновок, що Федеральна резервна система є приватною компанією, що впливає зі структури власності капіталу - приватна акціонерна форма власності без державної участі. Це є ще однією відмінністю від інших держав світу, в яких капітали резервних банків є власністю держави (наприклад, Канада і Англія), або в яких держава виступає акціонером і володіє часткою в резервному фонді (наприклад, Японія і Бельгія). І при всьому цьому ФРС США, яка отримала від держави монопольне право на випуск національної валюти і здійснює централізований контроль над всією банківською системою Сполучених Штатів, приймає рішення самостійно, що таким чином не вимагало схвалення ні американського президента, ні будь-яких інших органів державної влади. Відповідно до Закону 1913 р ФРС тільки один раз в рік подає звіт про свою діяльність Палаті представників Конгресу США, а двічі на рік - Банківському комітету Конгресу США[35, с. 29].

При усіх недоліках створеної в Сполучених Штатах в 1913 р Федеральної резервної системи неможливо не відзначити, що її вже вікова діяльність підтвердила її життєздатність в найрізноманітніших і постійно мінливих умовах, разом з якими змінювалася і підбудовувалася до нових обставин і сама система. Це стало прикладом, коли інтереси фінансової еліти і держави збіглися в рівній мірі з інтересами економіки всієї країни, що і сприяло настільки тривалому розвитку створеної системи, незважаючи на різні економічні кризи. Закон 1913 року призвів до впорядкування фінансової системи Сполучених Штатів Америки і сприяв стабілізації національної валюти і попиту на золото. З моменту свого створення нова банківська система ФРС стала відігравати важливу роль не лише в американській внутрішній політиці, а й у зовнішньополітичній сфері, досить часто впливаючи на курс США в міжнародних відносинах на світовій арені.

2.2 Взаємодія лінії невтручання і активної участі Сполучених Штатів Америки в зовнішньополітичній діяльності

Кінець XIX і початок XX ст. ознаменовані в історії періодом активної зовнішньої експансії найбільших і наймогутніших країн світу. Держави Європи вели запеклу боротьбу за сфери політичного і економічного впливу, за ринки збуту вироблених ними товарів в Азії, і приступили до розподілу Африканського континенту. У світлі цих подій, Сполучені Штати, політична роль яких в той час на міжнародній арені і зростання економічної могутності не могли лишитися непоміченими країнами Старого світу. Сполучені Штати Америки не бажали відставати від процесу нового розподілу світу, що чітко обіцяло його учасникам значні перспективи[36, с. 13].

Необхідно відзначити, що в Сполучених Штатах думка про поділ світу на дві півкулі і дві окремі системи – а саме американську і європейську - активно розвивалася ще на початку XIX століття і ця думка отримала своє відображення в доктрині президента Монро. Так, у своєму посланні конгресу США 2 грудня 1823 року він стверджував, що "у якості принципу, який стосується прав і інтересів Сполучених Штатів, того становища, що американські континенти, що домоглися свободи і незалежності і оберігають їх, відтепер не повинні розглядатися як об'єкт майбутньої колонізації з боку будь-яких європейських держав. <...> В інтересах збереження щирих і дружніх відносин, які є між Сполученими Штатами і цими державами, ми зобов'язані оголосити, що повинні будемо розглядати спробу з їхнього боку поширювати свою систему на будь-яку частину цієї півкулі як таку, представляє небезпеку нашого світу і безпеки. Ми не втручалися і не будемо втручатися в справи вже існуючих колоній або залежних територій будь-якої європейської держави".

Це означало проголошення обох частин американського континенту - Північної і Південної Америки - територією, закритою для колонізації країнами Заходу і невтручання з боку США в справи європейських держав в

Східній півкулі. США залишили за собою право одноосібного втручання у внутрішні справи усіх американських держав. Таким чином була закладена основа, яка стала традиційною в наступні десятиліття політики невтручання і ізоляціонізму Сполучених Штатів Америки.

При цьому слід врахувати, що сама форма, в якій була викладена доктрина Монро, а саме її одностороння декларація, яка не була пов'язана її з іншими країнами ніякими нормами та міжнародними угодами. Таким чином, це дало урядові Сполучених Штатів повну свободу у виборі своїх подальших дій і можливість в кожному окремому випадку застосовувати, змінювати, доповнювати, виправляти ту чи іншу доктрину, підлаштовуючи її в своїх інтересах до мінливих умов, до своїх цілей та потреб. Односторонні доктрини були наочним прикладом прояву експансіоністського мислення правлячих кіл США, які використовувалися ними для досягнення своїх цілей [41, с. 35].

З часом, деякі частини доктрини Монро все більше видозмінювалися, і відкрито перетворюючись в доктрину експансії та інструмент поширення впливу США в інших країнах, вже на обох американських континентах протягом усього XIX століття. Прискорений розвиток американської промисловості на рубежі XIX і XX століть і перетворення США в найбільшу економічну державу природно викликало подальше посилення експансіоністської спрямованості американської ідеології і політики, надавши їй зовнішньої діяльності воістину всесвітнього масштабу, однією з найважливіших цілей якого стало завоювання світового економічного панування.

Однак, зовнішньоекономічна та політична експансія, яку почали активно втілювати в життя Сполучені Штати, в кінці XIX на початку XX століття вже не могла вписатися в рамки традиційної американської політики ізоляціонізму. Вони стали виходити за рамки Західної півкулі вже безпосередньо в кінці XIX - на початку XX століття, коли США використали новий підйом визвольної війни на Кубі проти іспанських колонізаторів та

розв'язали іспано-американську війну 1898-1899 рр., результатом якої в затоці Сантьяго на Кубі і в затоці Маніли на Філіппінах було розгромлено іспанський флот, та захоплено філіппінську столицю Манілу та було встановлено над Філіппінами свій протекторат. Також США окупували Пуерто-Ріко і анексували Гавайські острови. Панівна верхівка США, а особливо фінансова еліта, підтримувала таке прагнення до значного розширення та експансії нових земель, розраховуючи на створення так званої "невидимої" американської імперії, поширюючи для цього економічний, політичний або військовий вплив, панування і "протекцію" Сполучених Штатів над іншими народами і країнами світу.

Ще одним прикладом того була так звана доктрина "відкритих дверей", що була проголошена в 1899 р. державним секретарем США Джоном Мілтоном Хеєм. Після остаточної перемоги Японії в японо-китайській війни 1894-1895 рр. Хей звернувся до європейських країн з метою закріплення забезпечення безперешкодного проникнення Сполучених Штатів саме на китайський ринок. Цей принцип "відкритих дверей" позначав, що усі країни, які мають сфери впливу в Китаї, серед яких були Японія, Франція, Великобританія, Італія, Німеччина і Росія, не повинні були перешкоджати проникненню в ці зони американських торговців і відкривати шлях для них в сфери свого впливу спочатку в Китаї, а згодом і в інших країнах. Доктрина "відкритих дверей" була одним з найважливіших знарядь у проведенні далекосхідної, а згодом і світової політики Сполучених Штатів [38, с. 51].

На цьому етапі, на відміну від початкового прагнення проводити прямі територіальні захоплення, правляча еліта США виступала з наміром вже на створення не просто континентальної імперії, яка охоплювала Північну і Південну Америки, а на встановлення в цілому світового панування США - "Pax Americana".

При цьому всьому, США продовжували відстоювати право свого одноосібного втручання в справи країн Західної півкулі. Це відбилося в черговий поправці до доктрини Монро, яку було внесено президентом

Теодором Рузвельтом в 1904 р.. Його заява отримала назву «поправка Рузвельта» і в черговий раз вона нагадувала європейським державам про те, що «в Західній півкулі проходження Сполученими Штатами доктрині Монро може змусити їх, можливо і проти своєї волі, в критичних випадках порушень законності або проявів безсилля до виконання обов'язків міжнародної поліцейської держави». Тут не можна не підкреслити, що право вважати ті чи інші дії з боку країн Латинської Америки небезпечними, надавалося лише Сполученим Штатам. Тоді ж Т. Рузвельта було успішно переобрано президентом на другий термін від республіканців, і цьому переобранню значною мірою посприяла підтримка з боку найбільших монополістичних об'єднань і фінансових магнатів, які профінансували понад 70% витрат на цю передвиборчу кампанію. Найбільшими «меценатами» були згадувані раніше Моргани, Рокфелерри, Гарріман та інші. Вони вважали Рузвельта своїм союзником і його державний курс, багато в чому задовольняв їхні цілі. Нова платформа Республіканської партії була абсолютно неприхованого експансіоністсько-протекціоністського характеру і відобразила інтереси, стоявшим за нею, монополістичним капіталу [28, с. 123].

Наступний президент-республіканець Вільям Тафт дотримувався курсу Т. Рузвельта як у внутрішній, так і в зовнішній політиці і слідував доктрині Монро, яка була для нього найкращим прикладом прояву розумної зовнішньої політики в інтересах американської держави. Однак він зробив свій особистий внесок в подальшому поширенню американського імперіалізму: усвідомлюючи, що не завжди у США була можливість вдатися до військового вирішення виникаючих проблем, Тафт зробив ставку на використання фінансів замість сили. Для того, щоб протистояти зростанню впливу Великобританії, Німеччини і Франції в Китаї, у тому числі і економічного, уряд США виділяє китайському уряду позику на будівництво Ханьянської залізниці. Так, 3 грудня 1912 в посланні Конгресу США президент Тафт виклав своє бачення нового курсу американської дипломатії, який отримує назву «дипломатія долара». Це сприяло подальшому

розширенню і зміцненню вже економічної експансії США в обох півкулях Землі.

На наступних президентських виборах в листопаді 1912 р вперше за останні два десятиліття перемогу здобуває кандидат від Демократичної партії Вудро Вільсон. Як відомо, на термін його перебування на чолі американської держави припала Перша світова війна, з початком якої Вільсон заявив, що Сполучені Штати будуть дотримуватися політики нейтралітету до самого закінчення війни. Це повним чином відповідало інтересам фінансових кіл США, які і використали зайнятість європейських держав військовим конфліктом між собою, і це не давало їм можливість перешкоджати подальшій політичній та фінансовій експансії американського капіталу за кордоном. Насправді ж ця політика нейтралітету була лише ширмою для справжніх цілей американських промислових еліт: залишатися в стороні і чекати, поки воюючі сторони доведуть себе до повної знемоги, що власне дасть можливість для США вплинути на результат військового конфлікту і витягти з нього свою користь [31, с. 28].

Спочатку уряд Вільсона прийняв рішення відмовляти в позиках і кредитах країнам, що беруть участь в європейському конфлікті, і даний крок був безсумнівно протилежним для інтересів фінансових кіл США, які явно бажали перетворити цю війну в прибуткову справу для американських монополій. Це сприяло скасуванню заборони на кредити вже восени 1914 р. Паралельно з цим зростає політичний та економічний вплив великого капіталу на рішення, які приймаються адміністрацією президента Вільсона. Так, перед Першою світовою війною Сполучені Штати займали лише четверте місце серед основних експортерів капіталу після Англії, Франції та Німеччини. А вже до літа 1915 р., американська економіка, яка перебувала в занедбаному стані, отримує вагомий користь від надходжень військових замовлень, наслідком чого стає скорочення національного боргу США європейським країнам в кілька разів вже до весни 1917 р.. Тобто можна

сказати, що таким чином Сполучені Штати перетворюються з боржника в кредитора європейських країн.

Успішне економічне втручання в європейську війну згодом підкріпилося втручанням військовим, оскільки Сполученим Штатам не вдалося зберегти раніше оголошений військовий нейтралітет: і після того, як німецькі підводні човни відновили атаки на американські кораблі у відкритому морі, 2 квітня 1917 року президент Вільсон зветается з посланням до Конгресу США для оголошення війни Німеччині. Через невеликий проміжок часу після вступу у війну, президент Вільсон виступає головним миротворцем, намагаючись відмовити Росію вийти з війни і укласти сепаратний мирний договір з Німеччиною. Так 8 січня 1918 року він звернувся з посланням до Конгресу США, в якому виправдовував рішення представників Росії перервати мирні переговори з Німеччиною в Брест-Литовську і також сформулював післявоєнну «програму світу», яка отримала назву «Чотирнадцять пунктів Вільсона»[13, с 142].

Завершення Першої світової війни було закріплено підписанням на Паризькій мирній конференції Версальського мирного договору 28 червня 1919 р.. Даний мирний договір в цілому та його складові частини у вигляді Статуту Ліги Націй, зокрема, розроблялися і погоджувалися при безпосередній та активній участі американського президента Вільсона. При цьому йому вдалося домогтися виключення доктрини Монро і внутрішніх справ США зі сфери впливу створюваної міжнародної організації. Проте, в США все більшу підтримку з боку громадськості набували доводи ізоляціоністів, що вказують на те, що участь у цій війні принесло Сполученим Штатам тільки збитки, інфляцію і чергову економічну кризу. Сенат США відмовляється ратифікувати Версальський договір, а вирішальну роль в цьому зіграв виступ лідера республіканської опозиції Г.К. Лоджа-старшого в Сенаті 12 серпня 1919 р., в якому він заявляє про необхідність захисту американізму і націоналізму та виступає проти інтернаціоналізму. У Сенаті дійшли до висновку, що ратифікація

Версальського договору і разом з ним Статуту Ліги Націй призводитиме до втрати вирішального голосу США в життєво важливих міжнародних питаннях. Також, відмова від ратифікації Версальського мирного договору продемонструвала, що правлячі кола Сполучених Штатів все ще не змогли відійти від сталої традиційної політики ізоляціонізму та невтручання в сфері саме зовнішньої політики. Це призвело до краху усю попередню миротворчу діяльність Вудро Вільсона.

Однак не можна не зазначити, що Перша світова війна відкриває нову віху в міжнародних відносинах, в яких США стали чинити величезний і до того ж все зростаючий вплив на хід подій, які відбувалися в усьому світі, що безумовно сприяло зміцненню економічних позицій Штатів. Вони виявилися по-суті єдиною країною серед учасників війни, яка не лише не зазнала втрат в економіці, а більше того, навпаки, зробила значний розвиток і закріпилася на лідируючих позиціях у світі [25, с. 32]. Тут необхідно зазначити, що на додачу до всього цього, США тепер пропонували світовій спільноті власну суспільно-історичну модель як приклад і зразок для наслідування, яка була альтернативою впливовим суспільно-історичним моделям в повоєнний час - радянського соціалізму, а пізніше, з 1930-х років, і німецькому нацизму.

США стали не лише провідною світовою промисловою державою, а й перетворилися на головного світового кредитора, про що свідчать розміри американських позик союзникам, які досягають до початку 1920-х років вже понад 11 млрд. доларів, а американські приватні інвестиції за кордоном виросли в той же період більш ніж удвічі - з 3 до 7 млрд. доларів.

Початок 20-х років ХХ століття ознаменувався досить глибокої економічної депресією в США, що досить ускладнює становище Демократичної партії, а політична і фінансова верхівка країни остаточно переконалася в неспроможності президента Вільсона як політичного лідера країни.

Ліберальна політична епоха поступилася місцем консервативної, що відповідало змінам в настроях більшості американців, які після важких

військових років, коли в США та й усьому світі відбувався революційний підйом і поширювався радикалізм, американці хотіли спокійного життя і порядку. Тому, на перших післявоєнних виборах 1920 року впевнену перемогу здобула Республіканська партія зі своїм гаслом «Назад до нормальності!». Таким чином, наступні 12 років пост президента Сполучених Штатів займали три консервативних лідера-республіканця - Уоррен Гардінг (1921 - 1923 рр.), Келвін Кулідж (1923 - 1929 рр.) і Герберт Кларк Гувер (1929 - 1933 рр.), які продовжили консервативну зовнішньополітичну лінію зі збереженням ізоляціоністських елементів, яка засновувалась на невтручанні в справи Старого Світу.

Хоча США і були достатньо зацікавленими у встановленні економічної стабільності в Європі, яка передусім би забезпечувала ринки збуту американського експорту, в той же час нездатність Європи розплатитися зі своїми післявоєнними боргами, революційні події в ряді країн, таких як Росія, Німеччина, Угорщина, та власне поширення соціалістичних ідей у європейських країнах і їх проникнення в США, були вирішальними факторами у посиленні ізоляціоністських настроїв в ділових, економічних та політичних колах США [55, с. 255]. Проте, це не завадило Сполученим Штатам проводити подальшу все більш експансіоністську політику в країнах Латинської Америки, яка виливається в інтервенції на Гаїті і в Нікарагуа, та на втручання у внутрішні справи Мексики.

Небувала та величезна за своїми масштабами і глибиною економічна криза, що вибухнула в 1929 і увійшла в історію під назвою Велика депресія. Вона привела до того, що американський капітал, який був розміщений за кордоном, став вилучатися, що сприяло поширенню кризи і на країни європейського континенту. Це призвело у Сполучених до того, що на чергових національних виборах 1933 р. перемогла Демократична партія, а президентом став Франклін Делано Рузвельт. Епоха його правління американською державою розтягнулася на 12 років, і саме в ці роки країна

пережила глибоку економічну кризу і взяла участь в найбільш руйнівному з коли-небудь розв'язаних конфліктів - Другій світовій війні.

Під його керівництвом зовнішньополітичний курс американської держави змінив свій напрямок від невтручання до діаметрально протилежних активних дій. Хоча у своїй першій інавгураційній промові від 4 березня 1933 р. стосовно зовнішньої політики він наголошував, що Сполучені Штати стануть "добрим сусідом" для усіх країн світу, тобто - не втручатимуться у внутрішні справи інших держав в обох півкулях земної кулі. Але насправді це зовсім не означало відмови Сполученими Штатами від захисту своїх політичних і економічних інтересів в Західній півкулі і безпосередньо в Латинській Америці.

Зміни в галузі зовнішньої політики відповідали вимогам того доволі бентежного часу, коли в світі дві великі мілітаризовані держави - Німеччина та Японія – які відкрито претендували на новий переділ світу відповідно до їх військових, економічних і політичних потреб. Безумовно це вимагало зміцнення позицій США на міжнародній арені, чого не можна було зробити, лишаючись в рамках традиційної ізоляціоністської політики [42, с. 74].

У 1933 р. новий уряд нарешті приймає рішення визнати Радянський Союз і встановити з ним дипломатичні відносини. Нормалізація відносин з СРСР, на думку ділових кіл США, повинна була сприяти головним чином поліпшенню позицій Штатів на Далекому Сході, де все більших обертів набирала активність Японії.

30-ті роки ХХ століття стають часом загострення міжнародної обстановки, під час якої зростає могутність і агресія держав "осі", та очевидний крах Версальської системи і безпосереднє розпалювання Другої світової війни в Європі природним чином зачіпало інтереси Сполучених Штатів в набагато більшому ступені, ніж цього хотіли і готові були визнати ізоляціоністи. Це ще більшою мірою зміцнило позиції тієї частини фінансових і політичних кіл, які виступали за подальше посилення

домінуючої позиції Сполучених Штатів у світі за рахунок ослаблення їх конкурентів.

6 січня 1941 року президент Ф.Д. Рузвельт виступив з промовою перед членами Конгресу США "Про становище в країні", яка увійшла в історію під назвою «про чотири свободи», і в ній він заявив, що майбутнє та безпека країни та демократії головним чином залежать від подій, які відбуваються далеко за межами кордонів США, що тягне за собою неможливість лишатися в ізоляції і вимагає надання допомоги та розширенню взаємодії з країнами, що воюють проти агресора. Безпосереднім наслідком цього стає прийнятий Конгресом США 11 березня 1941 року Закон «про ленд-ліз». Він носив патріотичну назва «Законопроект № 1776 від 10 січня 1941 р. у подальшому сприянні обороні і іншим цілям» і вже дозволяв надавати з боку США військову і економічну допомогу будь-якій країні, яка вважалася «життєво важливою для оборони Сполучених Штатів», формально лишаючись при цьому нейтральними. Безпосередньо на ці міроприємства Конгрес виділяє 7 млрд. доларів і першою державою, яка отримує допомогу, стало Великобританія. Пізніше, вже в серпні 1941 р відбулося підписання Рузвельтом і прем'єр-міністром Великобританії У. Черчиллем Атлантичної хартії, яка стала декларацією про цілі війни проти фашизму, згуртуванні сил проти країн "осі" і про принципи післявоєнного устрою світу [54, с. 78].

Як відомо, подальші події розвивалися досить стрімко: вже у вересні 1941 р. Японія підписала Троїстий пакт з Німеччиною та Італією і приєдналася до "осі", висловивши тим самим бажання взяти участь у поділі світу, а на початку грудня Японія здійснює бомбардування американської військово-морської бази Перл -Харбор в Тихому океані. Наступного дня, 8 грудня, президент США Ф.Д. Рузвельт виступив у Конгресі з резолюцією про оголошення війни Японії, яка була прийнята одногосно. А вже 11 грудня Німеччина та Італія відповіли офіційним оголошенням війни Сполученим Штатам. Конгрес США одногосно затверджує відповідне рішення про оголошення війни цим державам. Таким чином, відбувається остаточний

перехід Сполучених Штатів Америки від традиційної політики невтручання, або ж ізоляціонізму, власне до активних всебічних дій на міжнародній арені.

Після завершення Другої світової війни Сполучені Штати Америки були єдиною великою капіталістичною державою, яка за роки своєї безпосередньої участі у війні не лише не ослабла, а навпаки, ще більше посилилася в економічному і військовому відношенні. Хоча безумовно, США зазнали людських втрат, беручи участь у військових операціях з союзниками на інших континентах, однак в той же час населення і території не постраждали ні від військових дій, ні від окупації. Всі втрати Сполучених Штатів були незрівнянно меншими в порівнянні з втратами країн-союзниць у боротьбі з державами осі. Повоєнне ослаблення західноєвропейських країн і відновлення ними свого національного господарства, для якого були потрібні великі капіталовкладення, паралельно супроводжувалося посиленням економічної могутності США [33, с. 35].

Сполучені Штати вміло використовували військову обстановку в світі для значного та прискореного розвитку свого виробництва, і безумовно, зокрема військової промисловості. Так вже 1943 р. обсяг військової продукції зростає в два рази в порівнянні з 1939 роком, а вже після війни у співвідношенні промислової продукції США, саме військова продукція вже становила 2/3 вартості промислової продукції всіх капіталістичних країн світу разом узятих. Також, США зосредили 73% світового запасу золота, а чисті прибутки американських монополій за роки війни склали 87 млрд. доларів.

Друга світова війна завдала величезної шкоди головним західноєвропейським експортерам капіталу - і переможцям і переможеним. І лише США вийшли з війни значно посилені. Ключове положення в міжнародній валютній системі займає долар. Початок цьому посиленню було покладено ще під час безпосередньо війни, коли в липні 1944 року в США відбулася Бреттон-Вудська міжнародна конференція, в якій взяли участь 730 делегатів з 44 країн світу. Ця конференція була присвячена

врегулюванню міжнародних фінансових і валютних відносин саме після закінчення Другої світової війни і погодженням принципів нової валютної системи. Основними результатами цієї конференції стало встановлення нової Бреттон-Вудської міжнародної системи, яка полягала в організації грошових відносин і торговельних розрахунків та замінила собою стару фінансову систему, засновану на "золотий стандарт". У новій системі долар США визнавався світовою резервною валютою нарівні з британським фунтом стерлінгів, однак незабаром він зайняв лідируючу позицію і закріпив за собою статус головної резервної валюти. Долар було прирівняно до золота в співвідношенні 35 дол. За 1 тройську унцію, рівну 31,1035 р. Цей курс був фіксованим. Отже, можна сказати, що новостворена система забезпечила безсумнівну вигоду та домінуючу позицію для Сполучених Штатів, які отримують валютну гегемонію, відтіснивши свого давнього конкурента Великобританію на другий план, тому що долар стає головним засобом міжнародних розрахунків [29, с. 88].

Організаційними ланками Бреттон-Вудської системи стали створені під час конференції міжнародні фінансові організації, які отримали назву Міжнародного банку реконструкції та розвитку (МБРР) і Міжнародного валютного фонду (МВФ). Створення МБРР переслідувало головним чином скоротити масштаби бідності в країнах, що відносяться до середніх за рівнем доходів, і так само в кредитоспроможних країнах, де рівень доходів залишався низьким. Здійснення поставленої мети повинно було відбуватися шляхом сприяння сталому розвитку через надання позик, гарантій, надання аналітичних і консультаційних робіт. МБРР увійшов в структуру Групи Світового Банку та управляється в інтересах своїх країн-членів. З моменту свого створення МБРР стає одним з найбільш авторитетних позичальників на світовому фінансовому ринку і надає кредити для економічного розвитку країн-членів на вигідних умовах та за низькими відсотковими ставками. Нарівні з акціонерним капіталом джерелом ресурсів МБРР головним чином стає розміщення облігаційних позик (в основному на

американському ринку) та коштів, які були виручені від продажу облігацій. Невід'ємною умовою для вступу в даний банк була участь відповідної країни в Міжнародному валютному фонді, який взяв на себе функції з контролю і забезпечення розвитку міжнародного валютно-фінансового співробітництва, сприяння стабільності валют, сприянню процесу розширення і збалансованого росту міжнародної торгівлі, надання допомоги в створенні багатосторонньої системи розрахунків і надавати ресурси державам-членам, які зазнають труднощів у фінансуванні платіжного балансу. Статутний капітал МВФ було визначено в розмірі 8,8 млрд. Доларів, причому найбільші квоти встановлювалися саме для Сполучених Штатів - 2,75 млрд. Доларів (31,25%), Великобританії- 1,3 млрд. (14,8%), Радянського Союзу - 1,2 млрд. (13,6%), Китаю - 550 млн. (6,25%), Франції - 450 млн. (5,1%), Індії - 400 млн. (4,5%), Канади - 300 млн. (3,4%), Голландії - 275 млн. (3,1%), Бельгії - 225 млн. (2,5%) і Австралії - 200 млн. доларів (2,3%). І, незважаючи на те, що в новостворених МБРР і МВФ, країнами-членами стали усі держави, що брали участь в Бреттон-Вудській конференції, а пізніше до них приєдналися багато інших країн світу, лідируючі позиції з самого початку незаперечно належали Сполученим Штатам, що ще більше зміцнило їх положення в світовій економіці [36, с. 90].

В цілому так само не можна не відзначити, що в даний період багатостороння дипломатична діяльність США придбала небачений раніше розмах - участь США в міжнародних конференціях і міжнародних організаціях набула безпрецедентних масштабів і продовжувала збільшуватися за рахунок бурхливого зростання самих організацій, який був викликаний об'єктивними умовами розвитку навколишньої дійсності у світі.

Однак вже на завершальному етапі Другої світової війни та в перші місяці після її закінчення зовнішня політика США змінює свій курс від узгодження дій та рішень учасників антигітлерівської коаліції, вже до спроб диктувати в односторонньому порядку американські умови щодо

облаштування повоєнного світу іншим країнам. Вважалося, що розгром країн Осі та власне ослаблення інших держав-союзників по антигітлерівській коаліції і беззаперечний зростаючий економічний потенціал США створюють всі необхідні умови для світової гегемонії.

Франклін Рузвельт не дожив до завершення війни і після його смерті пост президента Сполучених Штатів займає віце-президент, демократ Гаррі Трумен, при якому настає помітне «похолодання» у відносинах між двома вже на той час світовими державами - Сполученими Штатами і Радянським Союзом, та відбувається зміна від співпраці до конфронтації, що власне і призводить до початку «холодної війни».

5 березня 1946 р Уїнстон Черчилль ,який вже залишив на той час пост прем'єр-міністра Великобританії, однак залишився членом британського парламенту і лідером консервативної партії, яка перебувала на той момент в опозиції, в супроводі президента США Трумена, виступає з промовою в американському місті Фултон, в якій зазначає, що комуністичні партії, які були раніше не надто значними, тепер досягли виняткової сили в багатьох державах Східної Європи і прагнуть розповсюдити тоталітарний режим, багато в чому підкоряючись Москві. Вказуючи на зростання комуністичної загрози, він висунув ідею утворення військового союзу англomовних країн з метою боротьби з нею і закликав проводити по відношенню до Радянського Союзу політику протидії [44, с. 51].

Це стало початком багаторічної гонки озброєнь. А США, демонструючи підхоплення цих ідей, проводять чергові випробування атомних бомб 1 і 25 липня 1946 р, показуючи тим самим свою перевагу і міць. Таким чином, США продемонстрували новий американський зовнішньополітичний курс, який отримує назву "атомна дипломатія". Трохи пізніше, в 1947 р, чиновник держдепартаменту США і видатний політичний діяч Джордж Фрост Кеннан вперше висунув формулу «стримування радянських експансіоністських тенденцій», яка стає офіційною доктриною «стримування». Але перш за все ця доктрина обґрунтовувала і відображала

глобальні масштаби американського експансіонізму і виправдовувала політику сили у всіх її проявах.

Таким чином, американський уряд, прагнучи обґрунтувати і виправдати свій агресивний курс, проголошує чергові нові односторонні зовнішньополітичні доктрини, в яких спочатку не так явно, але потім все більш у відкритій формі викладаються плани на встановлення «американського світу», що спирається на «атомну дипломатію» і долари, і спрямований на придушення світового революційного руху і головним чином підпорядкування інших капіталістичних країн Сполученим Штатам.

Саме під ці доктрини стали підводитися всі агресивні дії Сполучених Штатів на міжнародній арені. Конкретне вираження зовнішньополітичного курсу США набувало вираження в доктрині Трумена і плані Маршалла, які стали одними з найважливіших етапів у формуванні американської повоєнної політики в світі.

Передумовою до проголошення доктрини Трумена, стає інформація, яка надійшла в лютому 1947 в Державний департамент США з посольства Великобританії, в ній шлося про неможливість виконання Лондоном, через значне фінансово-економічне погіршення раніше взятих на себе зобов'язань з надання фінансової допомоги і підтримки урядам Туреччини і Греції після закінчення Другої світової війни [45, с. 76].

У світлі цих подій політична верхівка США побоювалися та не бажала допустити поширення комуністичної загрози в Південній Європі, яка була стратегічно важливим регіоном. А тим часом в Греції росла активізація діяльності прокомуністичного Національного фронту звільнення, а відповідно в Туреччині відбувався тиск на слабкий уряд з боку Радянського Союзу з вимогою встановити міжнародний контроль над стратегічно важливим протокою Дарданелли, і це визначило стрімку та активну діяльність США у прийнятті рішення про виділення величезних сум федеральних асигнувань для надання не лише економічної, а й військової допомоги турецькому та грецькому урядам. 12 березня 1947 року президент

Трумен виступив перед спільною сесією обох палат Конгресу США, запросивши на реалізацію цієї допомоги середземморським країнам 400 млн. доларів. Це вже безпосередньо свідчило про намір Сполучених Штатів взяти на себе функції світового лідера і про остаточну відмову від політики ізоляціонізму, адже, по-суті, звернення Трумена від 12 березня фактично було направлено на конкретизацію і негайне впровадження в конкретному регіоні загальносвітових домагань і принципів експансіоністської і антикомуністичної політики США.

Наступним логічним етапом в боротьбі Сполучених Штатів з комунізмом в світі і доповненням до проголошеної доктрини Трумена у зовнішньополітичній діяльності стає план Маршалла, в процесі розробки якого беруть активну участь представники великого бізнесу США. Після переговорів міністрів закордонних справ США, Великобританії, Франції і СРСР в Москві в березні-квітні 1947 року про вироблення мирного договору з Німеччиною та обговоренні її майбутнього, в Сполучених Штатах було вирішено створити спеціальну групу з планування політики, головою якої став Дж. Кеннан. Саме ця група отримала вказівку знайти спосіб зміцнення впливу США в країнах Західної Європи, головним важелем впливу якого повинна була стати передусім економічна допомога. З цим завданням група впоралася в достатньо короткий термін і вже до 23 травня 1947 р представила генералу Маршаллу доповідь з рекомендаціями, відповідно до поставлених цілей, які і були покладені в основу плану Маршалла [25, с. 35].

Таким чином, планом Маршалла стає план по відновленню економіки країн Європи після Другої світової війни, який представив у своїй промові в Гарвардському університеті в Кембріджі, штат Массачусетс, державний секретар генерал Джордж Кетлетт Маршалл 5 червня 1947 року. Цей план отримав офіційну назву - Програма відновлення Європи (англ. The European Recovery Program (ERP)). У своєму виступі Маршалл дає огляд економічного занепаду Західної Європи, який відбувався в результаті Другої світової війни і посилювався після жорстокої зими 1946-1947 рр. на

європейському континенті. Він зазначив, що в найближчі роки потреби Європи в імпорتنих продуктах харчування і життєво важливих товарах багато в чому перевищать здатність європейських країн розплатитися за них і саме тому Європі необхідно надати додаткову допомогу, задля не допущення ще більшого погіршення соціально-політичної та економічної ситуації. Особливо робився акцент на тому, що політика Сполучених Штатів не була спрямована проти якої б то не було країни або доктрини, а використовувалася для боротьби з бідністю, хаосом і відчаєм та з метою відродження в світі працюючої економіки. І при цьому ініціатива, на думку Дж. Маршалла, повинна була безпосередньо виходити з Європи: «Роль США повинна полягати в наданні дружньої допомоги в розробці європейської програми в тій мірі, в якій це практично можливо для нас. Програма повинна бути спільно, обумовленої між собою, якщо не всіма, то значним числом європейських держав»[60, с. 124].

У виступі Маршалла не було конкретно обумовлено, саме яким країнам буде надано допомогу, однак при цьому умови для отримання цієї самої допомоги були абсолютно не прийнятними для Радянського Союзу і країн Східної Європи. Так зокрема, серед висунутих вимог було надання США відомостей про структуру економіки, відкритість доступу американським компаніям і передачі американцям значної міри контролю над внутрішніми економічними процесами. СРСР такі умови природно не прийняв. Тим самим уряд США цілеспрямовано йшов на остаточне розділення європейських країн на два протиставлені один одному регіону - Західну і Східну Європу.

Як загальна мета, так і деталі плану Маршалла відповідали інтересам американських монополій. Саме монополії міцно тримають цей план в своїх руках. Досить привести кілька прикладів, для того, щоб стало зрозуміло, в якій мірі великі банкіри та промисловці здійснюють над ним контроль.

Зокрема, серед членів уряду Трумена, що відігравали головну роль в проведенні плану Маршалла, були: міністр торгівлі Аверелл Гарріман,

міністр оборони Джеймс Форрестол, міністр фінансів Джон Снайдер, заступники державного секретаря Роберт Ловетт.

Так, зокрема Гарріман є партнером компанії «Браун бразерс, Гарріман енд К^о» - найбільшої банківської фірми, яка розмістила після першої світової війни величезні капіталовкладення в Європі. Форрестол мав частку в банківській компанії «Діллон, Рід енд Компані», що спеціалізувалась на іноземних капіталовкладеннях після першої світової війни. Ловетт був пов'язаний з компанією «Браун бразерс, Гарріман енд К^о»; Снайдер – один з найбільших банкірів Сент-Луїса, один з членів впливової групи великих банкірів Середнього Заходу Сполучених Штатів, з якою був тісно пов'язаний президент Трумен протягом усієї своєї політичної кар'єри.

Крім того, в проведенні плану Маршалла значну роль відігравав Вільям Клейтон, який нещодавно був заступником державного секретаря з економічних питань, і американський посол в Англії Льюїс Дуглас. Вище згадувалося, як Клейтон і Дуглас разом з американським послом у Франції і представником при американській військовій адміністрації в Німеччині керували політикою 16 країн-учасниць плану Маршалла на Паризькій конференції. Після відходу з державного департаменту Клейтон очолює американську делегацію на міжнародній конференції з питань торгівлі в Гавані. Ця авантюра також тісно пов'язана з планом Маршалла. Дуглас є «головним уповноваженим» державного департаменту по спостереженню за проходженням плану Маршалла через конгрес [51, с. 120].

Клейтон очолює найбільшу експортну хлопкову фірму Сполучених Штатів, що володіє значними кількостями акцій бавовняних компаній в других країнах. Дуглас пов'язаний зі страховою компанією «Мьючуел лайф іншуренс Компані» - однією з п'яти найбільших страхових компаній у США. Ця компанія одночасно є однією з провідних банківських фірм країни. Права рука Дугласа - великий банкір Пауль Нітце.

Американська військова адміністрація в Західній Німеччині, від якої, в основному, залежало впровадження там плану Маршалла, була

укомплектована представниками найвпливовіших фінансових кіл. Для прикладу - генерал-майор Уільям Дрейпер, який займався питаннями американського економічного співробітництва, був свого часу партнером Форрестола в «Діллон, Рід енд Компані». Про тісні зв'язки між генералами і корпораціями також свідчив той факт, що Дрейпер і Форрестол були партнерами однієї і тієї ж банківської фірми. Військовий губернатор Німеччини генерал Льюїсес Клей незмінно дотримувався лінії, наміченої Гувером. Його спеціальним помічником був полковник Фредерік Девірі, який був колишнім співробітником американської телеграфної компанії «Амерікен телефон енд телеграф Компані».

Комітет Гаррімана, який розробив детальний план, який було покладено в основу послання президента Трумена конгресу, складається в основному з представників великих фінансових і промислових кіл. Його членами були: Оуен Янг з компанії «Дженерл електрик», Рандолф Баргесс з банку «Найшнл Сіті бенк», Джон Кольер з «Гудріч Раббер Компані», Р. Р. Депре з компанії «Проктор енд Гембл Компані», Пауль Гофман з корпорації «Студебекер корпорейшн», Хіленд Батчеллеріз корпорації «Оллегені-Ладлем стил корпорейшн», Гренвіл Конвей з компанії «Космополіт тен шиппінг Компані» і Роберт Кеніг з «Ейршир кольеріс Компані » [67,с. 250].

Встановивши за таким принципом основні головні пости своїми представниками, корпорації не могли не скористатися випавшою їх нагодою та виключної можливості користуватися «програмою європейського відновлення» для досягнення своїх власних цілей. В той час як уряд повинен буде узяти на себе весь ризик і фінансові зобов'язання, корпорації збільшать свої капіталовкладення за кордоном і встановлювати свій контроль над основними областями економіки інших країн. Ризик у всьому цьому міроприємстві пов'язаний був лише з позиками за планом Маршалла, однак приватний капітал завжди виходив на сцену лише там, де буде забезпечена беззаперечна вигода. Згідно з даними, які були поданими Білим домом конгресу, уряд повинен асигнувати 17 млрд. доларів протягом чотирьох

років, а позики з інших країн Західної півкулі, капітало- вкладення Міжнародного банку і приватних вкладників складуть приблизно ще 4 млрд. доларів. Таким чином, основне навантаження йшло саме на уряд, а відповідно приватний капітал буде діяти лише там, де йому могли бути забезпечені стовідсоткові прибутки.

План Маршалла був розрахований для того, щоб розчистити шлях для приватних капіталовкладень та усунути політичні перешкоди, які заважали прибутковим операціями трестів, і по-суті забезпечити представникам корпорацій контрольні пости в найважливіших регіонах, як, наприклад, в Рурі. У своєму посланні конгресу Трумен каже про це відверто:

«В міру економічного відновлення та стабілізації політичного становища Європи, приватні капіталовкладення гратимуть все більш важливу роль. Рекомендована програма американської допомоги включає умови, які передбачають заохочення приватного фінансування та капіталовкладень».

Детально зупиняючись на фінансових умовах плану Маршалла, Трумен пояснює свою думку також і іншими доводами. Першою причиною невеликої питомої ваги позик в «програмі європейського відновлення» є те, що країнам-боржникам доводилося б розширювати експортне виробництво, задля можливості виплачувати відсотки за позиками і в майбутньому повернути позику. Це призводило до посилення їх конкуренції з американськими монополіями на світових ринках. Друга причина - важкі боргові зобов'язання країн-отримувальниць будуть заважати збільшенню приватних капіталовкладень - однієї з визнаних цілей плану Маршалла [20, с. 133].

В цьому випадку американським монополіям буде важче реалізувати прибутки від своїх капіталовкладень у формі імпорту товарів саме з цих країн, адже ці товари повинні будуть, в першу чергу, йти на оплату процентів і амортизацію урядового боргу. Тож, американський народ повинен платити

високі податки і ціни в ім'я здійснення програми експансії за кордоном в інтересах монополій, які нічим при цьому не ризикували.

Оскільки за кордоном, як і раніше була невелика кількість доларів, англійський уряд навіть при бажанні не зміг націоналізувати саме ті галузі промисловості, в які американські монополії зробили капіталовкладення відповідно до плану Маршалла.

А згідно політики з картелей вони підсилювали тиск. США почали звертати свій погляд на ті країни, економічні системи яких не були закритими для американського втручання і впливу. Так з 12 по 15 липня 1947 року в Парижі зібралися представники 16 країн Західної Європи і після великої кількості узгоджень і процедур вони схвалили прийняття економічної допомоги від США, створивши Комітет європейського економічного співробітництва (англ. Committee of European Economic Cooperation (CEEС) саме для координації програми відновлення Європи. В даний Комітет увійшли Англія, Франція, Італія, Бельгія, Голландія, Данія, Люксембург, Швеція, Швейцарія, Португалія, Греція, Австрія, Норвегія, Ірландія, Ісландія і Туреччина. Безумовно, це задовольняло одне з побажань американського уряду - побачити європейські країни більш згуртованими, саме цей критерій полегшував б завдання прямого і непрямого впливу і контролю над ними.

Вже до початку 1948 року правлячі кола США закінчили розробку плану Маршалла – який був планом відкритого залучення Сполучених Штатів в економіку країн Західної Європи. Так, після тримісячного обговорення в Конгресі, відбулося підписання президентом Труменом 3 квітня 1948 р закону «Про надання допомоги іноземним державам», що стало офіційною датою початку роботи плану Маршалла в Європі. Саме на основі цього закону США уклали двосторонні договори про надання економічної допомоги з 16 державами Західної Європи. Відповідно до закону 1948 року, сума щорічних безповоротних субсидій дорівнювала 4,3 млрд. доларів і 1 млрд. доларів склали кредити. Дані кошти надавалися Європі на безоплатній

основі, однак головною з умов їх використання було придбання на них американських товарів, адже в перші повоєнні роки більше половини промислової продукції вироблялося в США і були потрібні ринки її збуту [24, с. 56].

Згідно з законом 1948 року «Про надання економічної допомоги іноземним державам» в США, а саме в окрузі Колумбія для управління програмою було зансоване урядове агентство, яке отримало назву Адміністрації з економічного співробітництва, керівник якої призначався президентом за порадою і за згодою Сенату. Так само по прийнятому закону 1948 передбачалося відправити в Європу постійного представника Сполучених Штатів для координації економічної програми допомоги згідно з планом Маршалла для західноєвропейських країн. На дану посаду було призначено колишнього посла США в СРСР і в Великобританії, видатного політичного діяча Вільяма Аверелла Гаррімана. Відповідно кожній країні-учасниці програми було створено спеціалізовані органи – так звані місії з економічного співробітництва, керівники яких отримували інструкції безпосередньо від американської Адміністрації, та звітували безпосередньо перед нею і також повинні були своєчасно звітувати про свою роботу перед главами американських дипломатичних місій, розташованих у відповідній країні.

Також, в країнах-учасницях програми було відкрито так звані еквівалентні фонди, або ж фонди валюти : наприклад, в Італії – «фонд в лірах», які були еквівалентні сумі американської допомоги. Дані фонди були рахунками в національних банках країн для збереження доходів від продажу товарів, які поставлялися за програмою, а згодом ці гроші використовувалися для фінансування нових капіталовкладень. Робити закупівлі можна було лише в Сполучених Штатах, що стимулювало зростання американського експорту. Для координації отриманої допомоги та розподілу коштів фондів 16 квітня 1948 року було створено постійне агентство отримало назву

Організації європейського економічного співробітництва (ОЄЕС) (англ. Organization for European Economic Cooperation (ОЕЕС)).

Американська Адміністрація з економічного співробітництва так само контролювала і спрямовувала витрачання коштів еквівалентних фондів, що власне дозволяло впливати не лише на обсяг і спрямування капіталовкладень, але і в цілому на інвестиційну політику в країнах Західної Європи.

Так, для отримання необхідної допомоги, країни-учасниці програми повинні були неухильно дотримуватись правил, серед яких був обов'язок выдправлення заявки до американську адміністрацій для схвалення, чи зниження митних зборів для Сполучених Штатів, заборону на вивезення в східноєвропейські країни і СРСР товарів, які було перераховано в спеціальному американському списку, та повинні були надавати США будь-яку необхідну інформацію та надання американським громадянам рівних прав в промисловій та комерційній діяльності. Але головною вимогою до урядів країн-учасниць програми була саме відсутність в їх складі комуністів, що було неухильно виконано [15, с. 121].

Відповідно до плану Маршалла в перші роки здійснення програми допомоги відбувалося щодо п'яти західноєвропейських країн, а саме – це були Франція, Англія, Італія, Голландія і ФРН, і вони отримали 8278,6 млн. доларів, що складало 77% коштів, витрачених в той період за планом Маршалла. Експортні міроприємства за цим планом досягли рекордного рівня і становили від 2/5 до 2/3 американського експорту в західноєвропейські країни в 1948-1952 рр. Загалом, під час здійснення програми економічної допомоги в Європі рівень американського експорту до країн Західної Європи значно збільшився з 9,5 млрд. доларів в 1946 р до 15 млрд. Так, найбільшу вигоду від цього отримали саме американські монополії.

У жовтні 1951 року в силу вступає новий закон «Про взаємне забезпечення безпеки», який змінив закон 1948 року і дав змогу надавати як економічну, так і військову допомогу США для своїх союзників по

нещодавно створеному блоку НАТО. План Маршалла надав західноєвропейським країнам-учасницям більше 12,5 млрд. доларів. На останньому етапі своєї роботи механізм плану Маршалла в значній мірі був використаний Вашингтоном для того, щоб головним чином зорієнтувати економіку країн-одержувачів американської допомоги саме на військове виробництво.

Надходження капіталів, які отримувалися за планом Маршалла, використовувалися в першу чергу для покупки товарів, що були необхідними для європейської економіки, а саме : продуктів харчування, сільськогосподарської продукції, сировини, промислового обладнання та інструментів. Однак, окрім європейських країн, США виділяли значні кошти також на розвиток виробництва стратегічних товарів в колишніх європейських колоніях: так в 1948 р ОЄЕС ініціювала створення Комітету з заморських територій (англ. Committee for Overseas Territories (COT)), який через спеціальний фонд закликав європейські країни до співпраці зі Сполученими Штатами щодо розвитку Африки [21, с. 198].

Значні кошти, що надаються західноєвропейським країнам за планом Маршалла, повинні були йти на розширення і зміцнення їх військово-стратегічного потенціалу. Це можна побачити за програмою фінансування будівництва промислових об'єктів, за якою передбачалося, що з коштів, які надходять за планом не менше 1 млрд. доларів повинні були піти на будівництво, модернізацію та обладнання великих промислових об'єктів саме військового призначення. Таким чином, до 30 червня 1951 р американська Адміністрація затвердила будівництво в Західній Європі 139 військово-промислових об'єктів на суму більше 2,25 млрд. доларів, значна частина з яких прямувала на військове будівництво в Англії, Франції та Італії.

Підсумовуючи усе вищевказане, можна сказати, що переорієнтація зовнішньополітичного курсу Сполучених Штатів Америки від ізоляції від справ Старого світу Світу і ізоляції до великомасштабної світової військової та політичної, ідеологічної та економічної експансії відбувалася протягом

значного періоду часу і під впливом різних факторів в достатньо динамічній міжнародній обстановці.

Так само передумовами цього стали і внутрішні процеси, такі як посилення влади монополій і фінансового капіталу, які вже на рубежі ХІХ - ХХ століть були настільки могутніми, що мали змогу впливати на рішення, які приймалися урядовими колами США як в межах внутрішньої, так і в зовнішньої політики [46, с. 220] .

Найбільші американські монополії і фінансисти, накопичивши величезні капітали, шукали нові сфери для їх застосування та прагнули до завоювання панівного положення у світі шляхом придбання нових ринків і сировинних джерел. Їх прагнення до економічної експансії і панування в обох півкулях земної кулі стало однією з основних рушійних і спрямовуючих сил у зовнішній політиці держави.

Саме Перша світова війна, за підсумками якої Сполучені Штати перетворилися на головного світового кредитора, до того ж, війна сприяла економічному посиленню країни, яка вже в 20-і рр. ХХ ст. забезпечувало близько половини світового промислового виробництва.

Вже з завершенням Другої світової війни США відкрито і остаточно вийшли від колишнього свого курсу – ізоляціонізму і перейшли до активної глобальної експансії, засобом якої стали різноманітні двосторонні і багатосторонні договори , а й часто нерівноправні угоди, що ставили інші держави в політичну, економічну і військову залежність від домінуючої в усіх напрямках американської держави .

Створення нової Бреттон-Вудської валютної системи і її організаційних ланок у вигляді МБРР і МВФ значним чином закріпило економічну перевагу США і дозволило підтримати і розвивати світову економіку і не в останню чергу в своїх цілях і інтересах. Також, у вирі подій Холодної війни – а саме початку боротьби з комуністичною загрозою, що передбачала посилення радянського впливу, Сполучені Штати шукали нові способи боротьби з даним явищем. Саме таким ефективним засобом стало надання економічної

допомоги західноєвропейським країнам за планом Маршалла, що призвело до остаточного поділу світу на два ідеологічно протилежних табори - Східну і Західну Європу.

РОЗДІЛ 3. УХВАЛЕННЯ «ПЛАНУ МАРШАЛЛА» ТА ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЯ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ЕКОНОМІЧНОГО ВПЛИВУ НА КРАЇНИ ЄВРОПИ

Розглянувши в попередніх розділах передумови та причини впровадження плану Маршалла, було зроблено аналіз, а саме приведення фактів щодо стану економік Європи та США, а саме на початку 1947 року, коли американський генерал Джордж Кетлетт Маршалл стає міністром закордонних справ Сполучених Штатів. Відповідно, на конференції міністрів закордонних справ, яка відбувалася в березні 1947 року, Джон Маршалл мав зустріч з Йосипом Сталіним, і після якої він мав чітке розуміння, що Радянський Союз не є зацікавленим у наданні допомоги країнам Європи, та власне отримання допомоги від Сполучених Штатів. Таким чином, Маршалл мав чітке бачення, що єдиною допомогою для зруйнованих війною країн Європи лишається лише допомога США. Найголовніше, у генерала було розуміння того, що допомога у відбудові Європи, а також у досягненні економічної та політичної стабільності в цьому регіоні якнайкращим чином буде відповідати інтересам США [1, с.72].

Власне сам Джордж К. Маршалл і стає головним провісником та ініціатором впровадження програми відновлення зруйнованої війною Європи, яка призначалася для відновлення зруйнованої війною економіки Європи та впровадження в цьому регіоні економічного, а згодом і політичного впливу США.

Таким чином, вже в наступні місяці було досконало розроблено план, який, на думку генерала мав би бути прийнятним для народів Європи і для США. Основні положення даного плану, знайшли своє відображення у відомому виступі Джона Маршалла на випускній церемонії вручення дипломів в Гарвардському університеті саме 5 червня 1947 року. Дана промова генерала звучала таким чином, що усе ставало – а саме, що через

зволікання з наданням Європі допомоги, самій Європі достатнім чином загрожувало серйозне погіршення стану справ в «економічній, соціальній і політичній сферах». Тож основним елементом його промови, була думка, щодо того, що дана ініціатива з відбудови мала б виходити від самих країн-учасниць цієї допомоги. Власне дана промова, і викладена в ній програма невдовзі і отримує назву «План Маршалла» [1, с.72].

Для підготовки офіційної заяви про надання допомоги, 16 європейських країн повинні були постійно проводити наради у Парижі. Відповідно, делегати від цих 16 країн прибули для засідання 12 липня в паризькому Гран-Пале.

Даний форум у подальшому отримав назву Комітету з європейського економічного співробітництва (КЄЕС). Перед даним комітетом були поставленими достатньо важливі завдання, а саме - визнаення та розробка за шість тижнів інформації, щодо «наявних у Європи ресурсів та її потреб у них» , що стусувалося періоду 1948-1951 рр. [12, с.74].

Дана інформація мала характер здебільшого попередження, а саме , що відсутність американської допомоги спричинить в Європі катастрофу. Відповідно, 2 квітня 1948 Конгрес з панівною більшість. голосів приймає акон щодо програми європейського відновлення. Наступного дня, даний закон, був підписаним президентом Труменом, після чого на ключовому голосуванні у Сенаті даний законопроект про прийняття Плану Маршалла, був прийнятим.

Так, Організація , що вела діяльність передусім направлену на європейське економічне співробітництво, невдовзі отримує назву - Організація економічного співробітництва та розвитку - ОЕСР. Власне ця організація тепер і здійснювала управління над розподілом усіх коштів і умов їх використання. ОЕСР, власне, як і план Маршалла, була направлена на виконання завдань також щодо «стримування комунізму», однак основною прерогативою організації, була діяльність щодо економічних аспектів, а

відповідно ідеологічну та власне практичну функцію стримування, в той час виконував Північноатлантичний альянс [17, с.74-75].

План Маршалла, який був безпосереднім проявом та основним завданням зовнішньої політики США у формі «Програми відновлення Європи після Другої світової війни став по-суті хрестоматійним прикладом саме прояву економічної дипломатії. Власне зовнішньополітична історія плану, його причини та передумови викликають значний резонанс та інтерес, адже даний план займав одне з найважливіших місць в економічній та зовнішньополітичній стратегії США в початковий післявоєнний період і стає по-суті новим історичним етапом розвитку американської зовнішньої політики. Надалі план Маршалла знайшов своє успішне продовження в наступних програмах економічної допомоги, механізми якої використовуються й до сьогодні [12].

Прем'єр міністр Великобританії Уїнстон Черчилль назвав даний план «безкорисливим актом в світовій історії» [12]. Відповідно Сталін розумів даний план, як змову з метою поширення експансії американського імперіалізму в країни Європи, які були зруйновані війною.

Американську ідею щодо плану Маршалла, насамперед часто приводять, як приклад безкорисливої допомоги, хоча основне ядро ідеї не носило ні наївний характер, ані характер односторонньої вигоди, яка б зневажала і чужі, тобто європейські, однак і власні інтереси, тобто США. Однак, попри це, початкові пропозиції Джона Маршалла були вже на той час достатньо зрозумілим втіленням політики, яка буде проводитись в інтересах, головним чином США.

Власне тому, План Маршалла інколи вживають у контексті «акції, яка зумовлювалась надзвичайно прагматичним розумінням саме власних інтересів». Уїлл Клейтон, підприємець та дипломат, якій, також приклав руки до розробки плану, провадив діяльність щодо швидкого впровадження даного плану у життя, таким чином, даний план влаштував «потреби та інтереси народу США- нам потрібні головним чином ринки, великі ринки,

щоб купувати і продавати ... а тому дешевше захистити себе економічними засобами , яких у нас цілком достатньо» [7, с.262].

Таким чином, з 1948 по 1952 роки план Маршалла став основою загальної складової передусім європейської політики США та привів до вілея цілей, які були покладеними у доктрину Трумена, та були по-суті практичними приготуваннями для втілення у життя проекту військового блоку, який було створено в 1949 р. під назвою НАТО.

Сам План Маршалла став першим важливим шаблоном так званої атлантичної інтеграції, яка по-суті була головним чином проектом США , які власне і займали в ній домінуючу роль, та стали керуючою силою подальшого розвитку європейської і євроатлантичної інтеграції. Важливо також зазначити в зв'язку з цим, що по-суті до 1951 р. План Маршалла фактично видозмінюється у програму надання країнам західної Європи передусім американської військової допомоги – яка вже йшла під назвою «Взаємне забезпечення безпеки» [12, с. 35].

Загалом, за період усієї американської історії саме економічні фактори найбільш традиційно мали значну роль у визначенні та вирішенні головних національних інтересів США, а також у формуванні зовнішньополітичних завдань та доктрин і зумовлювали використання американської військової, економічної та політичної потужностей на втілення рішень саме на міжнародній арені. Таким чином в американській зовнішній політиці, таке домінування економічних інтересів завжди мало достатньо яскравий вплив, на відміну від зовнішньої політики більшості інших країн [13, с. 30].

Такій економічній домінанті сприяє ціла низка обставин: найоголовніша – достатньо довготривала політика ізоляціонізму США, яка була вираженою передусім у далекому географічному положенні США від власне основних світових подій, які в той час відбувалися лише в Старому світі – тобто в країнах Європи, які в той час були власне основними центрами сили та театрами воєнних конфліктів. Навідміну від США, політична основа міжнародних відносин в Європейських країнах досить часто йшла попереду

економічних, і по-суті була основою для втілення економічних інтересів, США мали ж діаметрально протилежну позицію щодо проведення міжнародних відносин.

На сьогодні існує велика думок, які можуть внести пояснення щодо економічної експансії Сполучених Штатів після Другої світової війни [10, с. 126]. Основна частина дослідників вказують головним чином саме на потреби самих США і країн Західної Європи у взаємному забезпеченні безпеки і захисту демократії; однак в той же час інша думка – є власне потребами безпосередньо капіталістичного характеру, а саме власне капіталізму, як економічних формацій, що полягає у якомога найбільшому розширенні ринків збуту, взаємному експорті та імпорту товарів, а також, немало важливим фактором - необхідності захисту інвестицій, тобто головна мотиваційна складова даної політики – це саме економічна сфера. Третя група дослідників посиляється на значну кількість суміжних факторів, та власне на те, що США, як і будь-яка інша велика держава в історії, просто були змушеними провадити дану політику через особливість їх політичної та економічної системи. Власне дана економічна експансія вважається

Значна єдність інтересів бізнесу із зовнішньополітичними важелями у Сполучених Штатах залишається власне і на сьогодні головною догмою проведення зовнішньої політики США. Адже дійсно, навіть якщо брати з теоретичного боку, сама економічна сила у міжнародних відносинах є одним із найдієвіших засобів, навіть перевершуючи традиційну військову [11 с.31]. Що власне і довів період післявоєнних десятиліть, який перетворив США на над-державу, і звершення якого це передусім великі досягнення американської зовнішньої політики, що спираються саме на міцний економічний фундамент.

Так, уся політична діяльність щодо формування післявоєнної системи міжнародних відносин, яка є достатньо успішною, цілком і повністю містить в собі як економічну складову компоненту плану Маршалла як для країн Західної Європи, так і зокрема програму спрямовану для стабілізації Японії,

та поступового розширення американських капіталів в Латинській Америці, а також одне з найважливіших рішень – це створення системи достатньо впливових міжнародних економічних структур - МВФ, ГАТТ, МБРР.

Так наприклад, документи держдепартаменту містять в собі велику кількість свідчень, які мають інформацію щодо того, що саме США в межах окреслених у плані Маршалла, що полягає у цілеспрямованому використанні економічної допомоги, для стимулювання головним чином в політичній сфері вкрай важливі тенденції щодо інтеграції саме в Західній Європі і, завдяки цій інтеграції вдалося перебороти протиріччя між європейськими державами, та власне зміцнити, а головне - стабілізувати капіталістичну систему загалом[11 с.25].

Власне тому, план Маршалла призводив досягненню основних цілей Вашингтона – а саме - недопущення розгортання економічної кризи безпосередньо в самих США, через надлишки виробленої в роки війни продукції, що в свою чергу нівелювалося її експортом на створений за безпосередньою участю самих США західноєвропейський ринок; відновлення Західної Європи з метою створення західного економічного та військового блоку для боротьби з Радянським Союзом, її об'єднання та протидії потрапляння в сферу його впливу; створення світової системи вільної торгівлі та світу «відкритих дверей», і став «поворотним моментом в історії для досягнення американського лідерства у світі» [11 с.34].

Достатньо важлива думка про те, що попри першочерговість плану Маршалла, все таки першим проявом ідеології допомоги країнами, яка безумовно в повному обсязі реалізувалась у даному плані, була саме «Доктрина Трумена», прийнята у березні 1947 р., що полягала у поставленні економічної допомоги Туреччині, Греції а також Італії. Саме ця доктрина стає першою акцією протидії, спрямованої на перешкоджання встановлення комуністичних режимів саме у Європі в даний період. Так, наприклад, було в Греції, в якій на той час велись бойові дії, які були складова громадянської

війни, а також щодо Туреччини, яка в той час була під достатньо сильним тиском СРСР, проте саме через надання даної допомоги, що була програмовою, комуністичні рухи в даних державах зазнали повної поразки [3, с.58].

У червні 1947 року, коли Маршалл оприлюднив свій план, що власне стало достатнім приводом для бурхливої дискусії та узгодження серед європейців, проте і в той же час достатньо неоднозначну реакцію в США. Так, противники плану мали на увазі, що дана реалізація подібного проекту певним чином неагтивно вплине на економіку в самій США. Протилежна сторона дискусії – тобто прихильники плану, одним з найголовнішим з яких був Трумен, головним чином доводили, що завдяки плану США буде мати достатньо велику вигоду у результаті його реалізації, передусім – через пожвавлення міжнародної торгівлі та збільшення інвестицій [4, с.134].

Певною мірою, на впровадження у життя «Плану Маршалла» мав певний вплив і власне зовсім протилежний до економічної системи, в якій провадились основні положення плану, Радянський Союз. Так, вже в 1947 році відбуваються переговори, головною темою яких була власне сама економічна програма. Учасники переговорів - США, Франція, Великобританія і СРСР. На них, власне СРСР і було запропоновано прийняти участь в плані Маршалла. Проте достатньо зрозуміло, що міністр закордонних справ СРСР - В'ячеслав Молотов достатньо демонстративно залишив тоді зал засідань. Цілком зрозуміло, що своїм прийняттям СРСР плану Маршалла, стало б значним посиленням США в Європі та у в цілому світі загалом, однак в той же час відбудова господарства СРСР відбулась би набагато швидше. Однак ідеологічно - таке рішення було просто неможливим.

Безумовно, відмова СРСР від участі у даному плані, спричинила до відмови в ньому і країн Східної Європи, в якій вже на той час було встановлено, чи йшов процес встановлення прорадянських режимів. Так, вже у лютому 1948 року в на той час демократичній Чехословаччині, місцевими

комуністами, за підтримкою Москви, було здійснено державний переворот. Таким чином, правлячі кола США прийняли рішення, що такі ж перевороти комуністів у Західній Європі – для них є одним із найстрашніших ходів, аніж певні можливі економічні втрати США внаслідок реалізації плану. Таким чином, у квітні 1948 Конгресом США було затверджено проект – та власне і було підписано Акт Економічного Співробітництва.

Сутність «Плану Маршалла» була головним чином не тільки у здійсненні гуманітарних інтересів. Значна частина грошей була надана без повернення, а відповідно інша частина - у кредит з доволі низькою процентною ставкою. В цей план також долучалися заходи, які стосувалися подолання наслідків та збитків, перенесених у період воєнного часу, та таких, що стосувалися стабілізації фінансової частини, а головним чином – сприяли зниженню напруженості саме в політичній сфері. Також, до п'яти основних завдань, які було покладеними на даний план, окрім надання безпосередньої допомоги нужденним, також були включеними міроприємства стосовно підвищення продуктивності праці а також виробничого потенціалу промисловості та сільського господарства, і такі цілі, стосовно досягнень міжнародної фінансової стабільності, розвитку торгівлі та розвитку євроінтеграції та європейського економічного співробітництва [7, с.262].

За період активної реалізації плану Маршалла, а саме в 1948-1951 рр. 16 європейським країнам було надано з боку США фінансову допомогу в розмірі 17 млрд доларів. Основну частину, а саме 2/3 від усієї суми отримали ФРН, Великобританія. Франція і Італія. Значний інтерес становить і сама структура поставок: так відповідно до процентного складу - 70% становили продовольство, паливо та добрива.

Достатньо жорсткими були умови надання допомоги: повна відмова від націоналізації промислових об'єктів, повна свобода підприємництва, значне зниження митних тарифів. Невдовзі, до даних умов додалися ще й значні обмеження у веденні торгівлі з країнами соціалістичного табору, а також

надання територій для подальшого розміщення на них американських військових баз [17, с.262].

Грошові надходження до економік країн-учасниць, значним чином, дозволило уникнути гіперінфляції, яка у післявоєнний період була незворотною, а наголовніше - відновити по-суті торгівлю між цими країнами та приватні інвестування, тому що більшість валют на той час були неконвертованими. Для прикладу - інвесторам неєвропейських держав (в основному беруться до уваги саме американські бізнесмени) були надані гарантії, за якими вони в будь-який момент змогли конвертувати свій прибуток у долари і вивезти їх.

Для цього було створено особливий механізм для розподілу американської допомоги: зі свого боку США не дозволяли державам-кредиторам проводити так зване «затикання дірок» у своїх бюджетах, цими коштами. Наприклад, 17% власне всіх коштів було витрачено на закупівлі саме промислового обладнання. Вже згодом, у розвинених країнах, цей принцип стає основою для проведення політики, щодо державних позик: відповідно кошти надаються в борг як інвестиції, а не для покривання своїх поточних витрат. Також, одержання допомоги було залежним від власне структурних реформ, які проводилися в країнах-одержувача загалом. Дані реформи, в свою чергу, стосувалися як найбільш широкого заохочення вільної торгівлі між європейськими країнами [27, с.263].

Важливо зазначити, що форми надходження американської економічної допомоги були достатньо різними за своїм виявом, зокрема: у вигляді безоплатного дарунка в доларах, безкоштовного постачання товарів, проте в основному - у формі кредитування. Загальна сума, витратили в межах плану Маршалла з 3 квітня 1948 по 30 червня 1951 сягала понад 17 млрд доларів США.

Загалом, приблизно третя частина імпорту в яка провадилась у межах плану випадала саме на імпорт сільськогосподарської продукції, однак також значну роль відігравав також імпорт і засобів виробництва. Важливо

зазначити, що велика частина коштів, призначених на потреби допомоги, залишилася саме в Сполучених Штатах, тому що міністр сільського господарства США оголосив, що надлишок продукції сільського господарства потрібно було закуповувати в самих США; окрім того, 25 % усієї пшениці й продуктів, що поовинні були бути відправленими в Європу у межах першого законопроекту, що стосувався Програми європейського відновлення, повинні були ввозитись саме у формі борошна, що було виробленим в США. Таким чином, приблизно 2/3 допомоги з боку США, яка надходила за планом Маршалла отримують чотири країни: четверта частина припадає на частку Великобританії, п'ята - на частку Франції, і приблизно по одній десятій отримали Італія і Західна Німеччина [54, с.264].

Перший етап допомоги за «Планом Маршалла» показав, що американські фінансові та промислові вливання в економіки країн змогли забезпечити велику частину ВВП європейських держав. Для прикладу, спираючись на дані американського дослідника Чарльза Мейєра, в 1949 році американські вливання змогли забезпечити: 11% ВВП Великобританії, майже 12% ВВП Франції, 21,8% ВВП Німеччини, 33,6% ВВП Італії [7, с.265].

Дані за 1950 рік вже демонструють ще вищі темпи зростання: так рівень промислового виробництва в Європі вже перевищував на 40% довоєнний, а відповідно рівень сільського господарства - на 20% [14, с.265].

Також відбулося значне зниження безробіття. Важливо також зазначити, що було охоплено за програмою технічної допомоги 24 тис. представників Західної Європи, а невдовзі і тисячі японців, корейців і тайванців, що були запрошеними до США на проходження бізнес-стажування, яке тривало від 4 до 6 тижнів. Відповідно вже в США, громадські організації та приватні фірми займалися прийомом цих делегацій, а також усіма організаційними питаннями - а саме - займалися проведенням семінарів, власне на яких вони і займалися навчальною роботою, читали лекції, що стосувалися американських виробничих технологій [10, с.159].

Ця програма обміну досвідом, а по-суті вона носила здебільшого просвітницько-навчальний характер, виявлася надзвичайно успішною. Таким чином, безнадійно застарілі галузі промисловості, з нульовою ефективністю, отримали реконструкцію в достатньо короткий термін і без власне без зміни економічних основ цих країн. Таким чином, бізнес-сектор країн-учасниць розпочав достатньо стрімкий розвиток і вже до початку 60-х рр. ХХ століття в країнах Західної Європи, а також Японії вже було встановлено ринкову економіку.

Отже, за роки реалізації плану Маршалла, було здійснено цілий спектр економічних так і політичних перетворень у Європі: економічні основи країн Західної Європи було відновлено, а власне самі європейські країни-учасники допомоги, власне змогли розрахуватися зі своїми зовнішніми боргами; також політичний аспект змін за планом Маршалла полягав у зменшенні, а у подальшому і в повному витісненні впливу комуністів в самих країнах та СРСР загалом, а найголовніше – відокремлення, або ж поділ Європи за ідеологічним принципом на чотири десятиліття, став невдовзі отримує своє втілення у протиборчих блоках – НАТО Організації Варшавського договору; Також важливим є економічний наслідок – безпосередньо США та Канада отримують значний за розмірами ринок збуту; було по-суті відтворено і власне встановлено славнозвісний європейський середній клас – який на майбутні роки і став гарантом політичної стабільності та достатньо сталого економічного розвитку в Європі та світі загалом [3, с.59].

РОЗДІЛ 4. ІСТОРИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ТА НАУКОВІ ОЦІНКИ ПЛАНУ МАРШАЛА

Згодом, після проведення достатньо продуманої та довгострокової політики що стосувалася проведення діяльності з впровадження економічне та політичне життя Плану Маршалла, який по-суті стає основою саме післявоєнного політичного та економічного розвитку Західної Європи, можна виділити найголовніші три положення, які і на сьогоднішній день ще є актуальними, а й навіть з плином часу стають ще більш значущими.

Перше положення, а по-суті одне з найголовніших - це його значення у створенні післявоєнної європейського економічного світу. Однак важливо також розуміти, що ця програма стала не лише основою до відновлення Європи, однак і змогла відновити достатньо важливий торговельний трикутник, який власне і склався зі Сполучених Штатів, Західної Європи та їх багато чисельних торговельних партнерів в країнах, які невдовзі отримають назву, країн, що розвиваються.

Друге положення, стосується військового та політичного аспекту, стало визначальним для власне подій політичного і військового характеру, що власне відбувалися під час подій кінця сорокових - початку п'ятдесятих років. До таких подій можна віднести : проголошення доктрини Трумена в березні 1947; загострення міжнародної обстановки та власне військові конфлікти, спричинені процесами деколонізації, які стосувалися передусім Франції, Нідерландів та Бельгії, які значним економічним та ідеологічним ярмом лягли на економіки цих країн; також достатньо активна та жорстка радянська блокада Західного Берліна, яка виявилася відповіддю СРСР на поширення західно-німецької валютної реформи на Західний Берлін; власне створення Організації Північноатлантичного договору як головного провідника військової політики на американський зразок; і також - війна в Кореї, яка змусила Сполучені Штати переслати чотири своїх дивізій під безпосереднє командування НАТО та власне ця війна поставила на порядок

денний важливе питання про переобладнання армії Західної Німеччини й по-суті своїй стала військовим аспектом проведення плану Маршалла [13, с.198].

Останнім з положень плану Маршалла, є початок та власне подальше досягнення європейської єдності та початків європейської інтеграції, адже відокремленість європейських країн одна від одної ніяким чином не могла б сприяти ні військовому, ні політичному, ні економічному опору від посягань.

Тож, план Маршалла прямим чином мав вплив на початки європейської інтеграції. Дане положення, є дійсно одним із найважливіших, попри те, що його безпосереднім наслідком став розподіл Європи на два ворогуючі табори. В свою чергу, США змогли отримати достатньо значного, а головне-достатньо керованого союзника у вже розпочатій «холодній війні», власне США і стали прообразом для створення військової міці в Європі, що, вв наслідку і стало результатом глобального протистояння наддержав. Отже, основним завданням допомоги за планом Маршалла, як вже вище вказано було не економічне, не адміністративне, чи соціальне, а саме політичне, інструментом стимулювання якого, і був військовий шлях [13, с.198].

Відомий економіст, Баррі Ейгенгрін, який є автором праці «План Маршалла. Історія найвдалішої програми проведення економічних реформ», робить підсумки, в яких він завдячує плану Маршалла в уникненні як і економічної кризи, яко носила би набагато гірші наслідки, на відміну від однією з руйнівних «Великої депресії», яка спалахнула унаслідок лихоліть Першої Світової війни. За його думкою, причиною відсторонення від таких наслідків, як від «Великої депресії», полягала у загальних зусиллях щодо подолання створених війною економічних проблем, а головним чином - початку процесу європейської інтеграції, тоді як після Першої Світової війни країни Європи продовжували проводити по-суті довоєнну політику протекціонізму [15, с.361].

На думку вченого, Імануеля Векслера, який є автором дослідження «Програма відновлення Європи в економічній перспективі», специфіка

впровадження та уся суть план Маршалла в Європі, а саме практика ведення бізнесу за американським зразком, по-суті стала початком створення сучасних європейських корпорацій, які і були у витоків європейського економічного буму 60-х років ХХ століття [15 с.168].

Британський дослідник, Алан Мілдвар, вважає, що Європа змогла би самостійно вибратися з тієї економічної кризи власне без американської допомоги. Проте за це була б заплаченою велетенська ціна, що виражалась у введенні доволі жорстких обмежень продуктових норм та використання грошей, які збереглися, повинні були б витратися на закупівлю продовольства, таким чином ставлячи відновлення промисловості на друге місце [15 с.362].

Відомий економіст Даніель Бербезат говорить, що за планом Маршалла було зменшено саме так звану, «шоковість» та «болючість» економічних і політичних перетворень, що були б просто невідворотними, а саме план за зміг допомогти уникнути як жорстокі голодні бунти та великої кількості проявів інших відів соціального невдоволення [15 с.365].

Стан справ у Післявоєнній Європі достатнім чином заслуговує уваги як з власне з положень відновлення державного господарства, покращення стану фінансової системи, та власне початку співробітництва країн Європи, саме з точки зору продуманої стратегії державного промислового розвитку, що могла б забезпечити створення саме матеріальних передумов для впровадження, а на початку відновлення технологічного прогресу у різних гілках виробництва. Також важливо зазначити, що післявоєнна західноєвропейська економіка, в той час ще мала значні характеристики довоєнної мілітаризованої системи виробництва, складністю керованості, та власне розривом по-суті давніх зв'язків в промисловості, фінансах, а найголовніше - торгівлі. Потрібно було робити значні капітальні вкладення в застаріле, а за великим рахунком, зруйноване війною обладнання, також потрібні були кошти на власне найнеобхідніші продукти харчування. Інфляція, відсутність стабільності у європейських валют були

значними в той час, що власне і підривало обмін продукції сільського господарства на гроші [9, с.156].

Комісія при президенті США з аналізу допомоги європейським державам відзначала в своїй доповіді, що:

- 1) Обсяги промислового виробництва в країнах Європи значно нижче від довоєнного;
- 2) Втрата значного джерела саме іноземної валюти у формі платежів за послуги;
- 3) Висока потреба в імпорті;
- 4) Сильна нерівність у співвідношенні цін між промисловою продукцією та власне продукцією сільського господарства, власне на користь останнього;
- 5) Значні руйнування системи торгівлі, як внутрішньої, так і зовнішньої; [3, с.61]

На 1947 рік складається така ситуація, коли саме збереження досягнутих на той час промислових обсягів виробництва опиняються під значним питанням. І саме в той час власне функціонування західноєвропейської економіки фактично за великими обсягами підтримувалось імпортом з Північної Америки. Так, цифри говорять, що країни Західної Європи за рахунок своїх, місцевих промислових можливостей могли б забезпечити власне споживання зерна, бавовни, та алюмінію, а також міді лише на 40%, а власне свинцю і цинку - на 30%, м`ясо-молочної продукції – лише на 15%.

Перші післявоєнні роки, імпорт країн Західної Європи був забезпеченим наданням значної кількості субсидій і позик саме з боку США та Канади, зі значним використанням золотих і доларових резервів. До 1947 року стрімкий потік значних фінансових надходжень саме з цих джерел поступово виснажився. Нестача платіжних засобів призвела до скорочення імпорту майже усіх видів ресурсів. Таким чином, через можливу відсутність допомоги з боку США імпорт в країни Західної Європи було б скорочено

майже наполовину, а достатньо важливий доларовий імпорт - на 4/5, що було б причиною створення в країнах Європи положення економічного паралічу [17, с.264].

А такий стан справ, в першу чергу не міг влаштувати навіть самі США. Однак не міг відповідати ні американським, ні західноєвропейським інтересам і такий курс справ, що стосувався закріпленням за США ролі присуті єдиного постачальника великого спектру товарів першої необхідності. Тому важливим було створення такого сценарію, який зміг би:

- а) забезпечити якнайбільшу самоокупність економічного відродження Європи,
- б) співставлення з почавшимся у кінці 1940-х рр.. оновлення технологічної бази саме американської економіки,
- в) підвищення віддачі від наданої американської допомоги [7, с.265].

Практична реалізація сценарію що влаштовував би всіх і стала втіленням плану Маршалла. Про зміну положення в Західній Європі саме під час втілення реалізації «плану Маршалла» говорила про те, що щорічна допомога в суммі 4-5 млрд дол. Змогла надати за 3 роки змогу на випуск продукції на що оцінювалась в 20 млрд. доларів. Така висока результативність плану Маршалла багато в чому залежала від того, що власне саме плану було орієнтовано саме на збільшення постачання західноєвропейського виробництва, та власне на імпорт сировини та матеріалів [14, с.109].

Заходи стосовно перебудови промислових відносин, включаючи зовнішньоекономічні, а також фінансовою стабілізацією вони були поєднані із зусиллями, які стосувалися збереження головним чином європейського економічного потенціалу, а також, значного підвищення ефективності його використання.

Лише такий потенціал міг слугувати важливим джерелом задоволення промислової потреби Європи ресурсами, а також і для створення різноманітних каналів постачання європейського господарства сировиною, а

також і для розвитку імпортозамінних і експортних виробництв. Власне таким чином, було розширено можливості для імпорту із самих США вже не сировини, а відповідно саме нових технологій [14, с.509].

На сьогодні, така реалізація плану Маршалла і наводиться як приклад економічної взаємодії розвинутих країн та країн, що розвиваються. Як вважається, така політика зовні, що включає в себе значне зміцнення виробництва, та власне стримує імпорт споживчих і сировинних ресурсів може слугувати засобом вивільнення ресурсів для заміни вкрай зношених і застарілих фондів [8]. Однак слід пам'ятати, що ціна такої допомоги, за відновлення та модернізацію є більшою мірою не у грошовому еквіваленті, а власне – в політичному, що полягає у потраплянні в орбіту політики світових держав, з подальшим обмеженням власного суверенітету, та по-суті втратою будь-якого впливу на події у світі.

ВИСНОВКИ

Таким чином, велика кількість причин економічного і політичного характеру, що вплинули на необхідність розробки американського плану економічної допомоги Європі, що була розореною після Другої світової війни, а зі свого боку, з якої США вийшли незаперечним лідером не лише серед власне союзників з антигітлерівської коаліції та й переможених країн «осі», що значним чином лише сприяло закріпленню своїх позицій на світовій арені.

Також, такому закріпленню сприяла і сукупність умов та причин, які склалися власне у попередні століття у самих Сполучених Штатах Америки. Відповідно, ще в другій половині, а особливо наприкінці XIX століття в Сполучених Штатах Америки значним чином зросла могутність фінансового капіталу країни, який вже мав значний механізми впливу не лише на сферу внутрішньої політики США, однак і значним чином тепер визначав і напрямки зовнішньополітичного курсу країни, який на момент завершення Другої світової війни достатньо жорстко змінює свої орієнтири від традиційного ізоляціонізму та власне невтручання в справи Старого Світу на безпосередню участь і політику втручання у внутрішні справи держав в обох півкулях.

Однак, ще початок XX століття в США достатньо активно ознаменувався створенням так званого – «Рах Americana» - або ж «світу по-американськи» - який мав би встановитися шляхом поширення свого впливу і панування в культурному, військовому, політичному і економічному відношенні.

Першою такою рисою втілення цієї ідеї стала власне ознака фінансової могутності США, що полягала у відсутності центрального банку, фінанси якого належали б державі. Замість нього, в Сполучених Штатах достатньо довгий час функціонує Федеральна резервна система, контроль над діяльністю якої здійснює не голова держави, а американський Конгрес,

навіть пропри те, що США є президентською республікою. ФРС являє собою по-суті, приватну компанію, має від держави монопольне право на випуск національної валюти і централізований контроль над усією банківською системою США, зі свлшл боку держава, може лише спостерігати за діяльністю ФРС і достатньо обмежено її регулювати. Відповідно, фінансові активи ФРС належать її банківським структурам, тобто по-суті певному колу найбільших фінансистів країни, від яких багато в чому залежить стабільність не лише американської, а й світової економіки.

Основне завершення, ідея поширення американського впливу на увесь світ остаточно оримала свій зовнішній вигляд і механізми втілення лише до кінця Другої світової війни і відобразилась у величезній кількості висловлювань та виступів провідних американських політичних діячів, документах, зовнішньополітичних доктринах і акціях Сполучених Штатів Америки. Так, одним з найбільш яскравих і доказових прикладів поширення впливу США і підпорядкування їм інших держав шляхом американської економічної експансії і виступив досліджений план Маршалла. Використавуючи достатньо важке становище держав післявоєнної Європи, Сполучені Штати зуміли економічно та політично підпорядкувати собі ці країни, передусім - шляхом їх участі в розробленій американцями «Програмі відновлення Європи».

Безпосередньо сам план Маршалла був спрямованим на стабілізацію економічного становища і передусім соціальної ситуації в країнах-учасницях програми за допомогою втручання в їх внутрішні справи і отримання значного контролю над процесом подальшого їх відновлення і та власне перетворення економік цих країн, американські монополісти отримали величезні надприбутки з придбанням доступу до нових сфер застосування своїх капіталів, та власне до європейських джерел сировини і ринку.

Найголовніша характеристка плану Маршала стало те, що з його допомогою США залучали країни-отримувачі економічної допомоги в боротьбу з поширенням у світі так званої «комуністичної загрози»,

змушуючи їх розірвати традиційні зв'язки зі східноєвропейськими країнами і СРСР.

Підводячи підсумки, необхідно зазначити, що власне «План Маршалла» як програма широкомасштабної економічної допомоги країнам Європи, розореним Другою світовою війною, - став, імовірно, найбільш вдалим зовнішньополітичним експериментом США. План отримав свою назву від імені державного секретаря США Джорджа Маршалла. Однак його реальним автором був по-суті тодішній президент США Гаррі Трумен.

За підсумками проведення, План Маршалла досяг своєї мети підвищити продуктивність, стимулювати економічне зростання і сприяти розвитку торгівлі. Він підвищив рівень життя і зміцнив економічні, соціальні та політичні структури країн-учасниць. Власне він і зміцнив політичну стабільність в регіоні і вніс великий внесок в обмеження поширення комунізму

Допомога за планом Маршалла офіційно припинилася 31 грудня 1951. Однак план Маршалла і його принципи самопомоги заклали основи для продовження допомоги іноземним державам, є ключовим елементом зовнішньої політики США. План Маршалла створив нову атмосферу співробітництва, взаємодопомоги і підтримки в стосунках між Західною Європою і Сполученими Штатами. Він дозволив створити сильний і міцний союз НАТО. Завдяки цим результатам він вважається успішною ініціативою зовнішньої політики в історії США .

Таким чином, можна сказати, що багато в чому план Маршалла був дійсно спрямований проти Радянського Союзу, який після Другої світової війни був єдиний спроможний оскаржувати світове американське панування. Відповідно, умови надання економічної допомоги були не прийнятними для СРСР і країн соціалістичного табору і, знаючи це, американські правлячі кола свідомо пішли на поділ світу на два ідеологічно протилежних табори, що призвело до тривала довгі десятиліття «холодній війні».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. . "Разоблачение антикоммунизма в Италии. (Статьи из журнала "Ринашита", № 8-9 за 1954 г.)" / Пер. с итал. Ю.А. Добровольская. Москва: "Издательство иностранной литературы", 1956 г. 173 с.
2. . Директива №16 о восстании, 10 апреля 1945 г. (извлечение) / Хрестоматия по Новейшей истории: в 3-х т. М., 1960-1961. Т. 2: Документы и материалы. Москва: "Издательство социально-экономической литературы", 1960. С. 337-338.
3. . Доктрина "открытых дверей" / История США. Хрестоматия. Сост. Э.А. Иванян. Москва: "Дрофа", 2007. С. 154-157.
4. . Доктрина Монро / История США. Хрестоматия. Сост. Э.А. Иванян. Москва: "Дрофа", 2007. С. 75-77.
5. . Закон "О взаимном обеспечении безопасности" 10 октября 1951 г. /Хрестоматия по Новейшей истории в 3-х т. М., 1960-1961. Т. 3: 1945-1961. Ч. 1: Документы и материалы. С. 415-418.
6. . Закон об оказании помощи иностранным государствам 3 апреля 1948 г. // Хрестоматия по новейшей истории: в 3-х т. М., 1960-1961. Т. 3: 1945 - 1961. Часть 1: Документы и материалы. Москва: "Издательство социально-экономической литературы", 1961. С. 408 - 412.
7. . Из речи У. Черчилля в Фултоне, 5 марта 1946 г. / Хрестоматия по Новейшей истории: В 3-х т. М., 1960-1961. Т. 3: 1945-1961. Ч.1: Документы и материалы. М.: "Издательство социально-экономической литературы", 1961. С. 437-439.
8. . Поправка Т. Рузвельта к доктрине Монро // История США. Хрестоматия. Сост. Э.А. Иванян. М.: "Дрофа", 2007. С. 161-163.
9. . Послание Конгрессу США об объявлении войны Германии // История США. Хрестоматия. Сост. Э.А. Иванян. М.: "Дрофа", 2007. С.

- 180-186.
- 10.. Рузвельт Ф.Д. "Четыре свободы" // История США. Хрестоматия. Сост. Иванян Э.А. М.: "Дрофа", 2007. С. 226 - 236.
  - 11.. Четвертый пункт Программы Трумэна /История США: Хрестоматия. Сост. Э.А. Иванян. М.: "Дрофа", 2007. С. 295 - 298
  - 12.Aid to Greece and Turkey // The Department of State Bulletin Vol. XVI, No. 409 A, May 4, 1947. Washington, 1947. P. 827 - 909.
  - 13.Documents on the History of European Integration. New York: Walter De Gruyter & Co, 1985. Vol. 1: Continental Plans for European Union 1939–1945 / Ed. by Walter Lipgens. 847 p.
  - 14.Аллен Д. “План Маршалла”. План восстановления или военный план? “Иностранная литература”, Москва., 2009. 604 с.
  - 15.Американская историография внешней политики США 1945 - 1970. Под общ. ред. д.и.н. Г.Н. Севостьянова. М.: "Наука", 1972. - 404 с.
  - 16.Астапович А.З. Экономическая экспансия США.//Американский экспансионизм. Новейшее время/ Отв. ред. д.и.н. Г.Н. Севостьянов. Москва: "Наука", 1986. С. 91 - 113.
  - 17.Блауг М. Экономическая мысль в ретроспективе. Пер.с англ., 4-е изд. - М.: “ Дело Лтд”, 2000
  - 18.Богатуров А.Д., Аверков В.В. История международных отношений 1945-2008 годов. М.: Аспект Пресс, 2010. 520 с.
  - 19.Богомолов О. Анатомия глобальной экономики. Москва.:НКЦ “Академкнига”, 2003. 213 с.
  - 20.Брандс Х.В. Крестный отец американских финансов. / Большой бизнес № 9, 2004. С. 129-137.
  - 21.Браницкий А. Г. История европейской интеграции. Москва ; Н. Новгород : ИМЭМО РАН, ФМО ННГУ, 2003. 428 с. Theory and Practice of Jurisprudence. – 2019. – Issue 1 (15) ISSN 2225-6555 © Petrenko Yu. V., 2019 16

22. Браун Стівен. Іноземна допомога на практиці. Київ.: Основи, 1994. 185 с.
23. Бураков Ю.В., Кипаренко Г.Н., Мовчан С.П. Всемирная история: новейшее время. 1939-2001: Учебник. Киев.: Генеза, 2001. 384 с.
24. Бураков Ю.В., Кипаренко Г.Н., Мовчан С.П. Всемирная история: новейшее время. 1939-2001: Учебник. – Киев: Генеза, 2001. – 384 с.
25. Волощук С. М. Конфронтація НАТО і Організації Варшавського Договору в контексті «холодної війни» (друга половина 1940-х – кінець 1980-х років). Науковий вісник Ужгородського університету. 2012. Вип. 29. С. 95–101.
26. Всемирная история: 1939-1997: Учебное пособие для 11 кл. средних общеобраз. Школ / Авторы-составители: Я.М. Бердичевский, Т.В. Ладиченко 2-е изд., перераб. – Запорожье: Премьер, 1998. 416 с.
27. Всемирная история: Учебник для вузов. / Под ред. Г.Б. Поляка, А.Н. Марковой. – М.: Культура и спорт, ЮНИТИ, 1997. 496 с.
28. Горбатюк С. Є. Роль організації з безпеки і співробітництва в Європі у системі забезпечення соціогуманітарної безпеки. Ефективність державного управління. 2017. № 2 (51). С. 86–94.
29. Городецкий А.Е. и др. “План Маршалла” - путь к стабилизации и возрождению Европы. Препринт доклада. РАН, институт Экономики, М., 2003.
30. Гребенюк М., Пошедін О. Європейський Союз: від економічної інтеграції до організації колективної оборони. Політичний менеджмент. 2012. № 1/2. С. 212–218.
31. Губарев. В.К. Всемирная история: Справочник школьника и студента. – Донецк: ООО ПКФ «БАО», 2004. 544 с.
32. Декларация независимости. История США. Хрестоматия. Сост. Э.А. Иванян. Москва, "Дрофа", 2007. - С. 14 - 19.
33. Декларация правительств Союза Советских Социалистических Республик, Великобритании и Соединенных Штатов Америки о

- признании Италии совместно воюющей стороной 13 октября 1943 г. /Хрестоматия по Новейшей истории: в 3-х т. М., 1960-1961. Т. 2: 1939 - 1945. Документы и материалы. Москва: "Издательство социально-экономической литературы", 1960. С. 324-325.
34. Деменко О. Ф., Демчук П. О., Казенко П. О. та ін. Євроатлантичне співробітництво та європейська інтеграція України: навчальний посібник. Київ. Національний університет оборони України, 2011. 466 с.
35. Економічна енциклопедія: В 2-х т. – Том 2. / За ред. Мочерного С.В. – Київ: Академія, 2001. 346 с.
36. Захматова М.Р. Американская экономическая экспансия в странах Западной Европы. С. 255. // Американский экспансионизм/ Отв. ред. д.и.н. Севостьянов Г.Н. М.: "Наука", 1986. С. 253-273
37. Иванян Э.А. История США. Москва.: "Дрофа", 2008. 571 с.
38. История дипломатии : у 5 т. Т. 1 / за ред А. А. Громыко. Москва : Политиздат, 1979. 750 с.
39. История международных отношений : у 5 т. Ч. 1 под ред. В. М. Хвостова. Москва, 1947. С. 45–46. 13. Лапшин А. О. Перемены в странах Восточной Европы: к чему они ведут : монография. Москва : Знание, 1991. 64 с.
40. История США: в 4-х т. Под общ. ред. Н.Н. Болховитинова. М., "Наука", 1983 - 1987. Т. 3. Москва, "Наука", 1985. 672 с.
41. Каренин А. Эволюция основных военно-политических доктрин США после 1945 г. /Американский экспансионизм. Новейшее время/ Отв. ред. д.и.н. Севостьянов Г.Н. М.: "Наука", 1986. С. 114 - 133.
42. Киссинджер Г. Дипломатия : пер. с англ. В. В. Львова. Москва : Науч.-изд. центр «Ладомир», 1997. 848 с. 6. The Brussels Treaty (March 17, 1948). URL: http://www.cvce.eu/en/education/unitcontent/-/unit/803b2430-7d1c-4e7b-9101-47415702fc8e/d16547a7-de20-4a4f-9bfe-29dbfc79be69/Resources#3467de5e-9802-4b65-8076-778bc7d164d3_en&overlay
43. Ладіченко Т.В. Всесвітня історія. Київ.: А.С.К, 2002. 293 с.

44. Манукян А.А. Проблемы послевоенного развития экономики капиталистических стран. Москва: Экономика, 1996. 315 с.
45. Маршалл А. Принципы экономической науки, т.1,2,3. Пер. с англ. – Москва, Издательская группа “Прогресс”, 2003, 617 с.
46. Маслов А.О. Холодна війна та структурне закріплення біполярності в Європі. Київ.: Наука, 1996. 197 с.
47. Маслов А.О. Холодна війна та структурне закріплення біполярності в Європі. – Київ: Наука, 1996. 197 с.
48. Ненов, И. План Маршалла и европейская интеграция / И. Ненов. Вестник академии. 2011. № 1. С.37–40.
49. Павлова И.П. и др. История экономических учений: Учеб. пособие ; СПбГААП, Изд.2-е. СПб., 2006, 565 с.
50. Парахонський Б. О., Яворська Г. М. Роль ОБСЄ у формуванні європейського середовища безпеки. Стратегічні пріоритети. 2013. № 3. С. 109–114.
51. Понамарев М.В. История стран Европы и Америки в Новейшее время. М.: Проспект, 2010. 416 с
52. Ротбард М. История денежного обращения и банковского дела в США. От колониального периода до Второй Мировой войны/ Пер. с англ. Б. Пинскера под ред. А. Куряева. Челябинск: "Социум", 2005. 548 с.
53. Сивачев Н.В., Язьков Е.Ф. Новейшая история США. Москва: "Высшая школа", 1980. 383 с.
54. Согрин В.В. Исторический опыт США. Москва: "Наука", 2010. 581 с.
55. Сороко-Цюпа О.С. Новейшая история XX ст. – Москва : Просвещение, 2002. 456 с.
56. Сороко-Цюпа О.С. Новейшая история XX ст. Москва: Просвещение, 2002. 456 с.
57. Тимочко Н. О., Пучко О. А., Рудотьомкіна Л. М. та ін. Економічна історія: Підручник. Київ: Основи, 2002. 647 с.
58. Тольятти П. "Избранные статьи и речи". В 2-х т. М., 1965. Т. 1 (1923

- год - октябрь 1956 года). М., "Политиздат", 1965 - 951 с. Т. 2. (декабрь 1956 г. - 1964 г.). Москва, "Политиздат", 1965. 986 с.
- 59.Тумашов А. В. «Холодна війна» і її негативний вплив на міжнародну атмосферу в 60–80 рр. ХХ ст. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». 2000. № 408. С. 116–122.
- 60.Тумашов А. В. «Холодна війна» і її негативний вплив на міжнародну атмосферу в 60–80 рр. ХХ ст. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». 2000. № 408. С. 116–122.
- 61.Уткин А.И. Доктрины атлантизма и европейской интеграции. М.: "Наука", 1979. 212 с
62. Фортунатов В.В. История мировых цивилизаций. Изд. "История мировых цивилизаций", Санкт-Петербург, 2011.560 с.
- 63.Череватий С. В. Розвиток ідеї європейської інтеграції та її значення для України. Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. 2010. № 19. С. 358–366.
- 64.Череватий С. В. Розвиток ідеї європейської інтеграції та її значення для України. Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. 2010. № 19. С. 358–366.
- 65.Чернышев Е.Ю. Экономическая политика США в Польше в 1945–1947 гг. как фактор политического влияния / Е.Ю. Чернышев /Ретроспектива: Всемирная история глазами молодых исследователей. 2008. № 3. С. 109–117
- 66.Шлезингер–младший А.М. Циклы американской истории: Пер. с англ. Москва: Издательская группа «Прогресс», «Прогресс – Академия», 1992. 426 с.
- 67.Экономическая история зарубежных стран. Курс лекций . Под общ.ред. В.И.Голубовича. - Мн.: ИП “Экоперспектива”, 2007. 412 с.
- 68.Эллвуд, Д. У. План Маршалла: стратегия, которая принесла плоды / Д. У. Эллвуд// Электронный журнал Государственного департамента США,

апрель 2006 года [Электронный ресурс]. — Режим доступа :
<http://nato.w-europe.org/show.php?art=136&rubr=26>

69. Ядгаров Я.С. История экономических учений. 4-е изд. Москва: Инфра-М, 2009. 480 с.
70. Яковюк І. В., Орловський Р. Р. Європейське оборонне співтовариство: витоки становлення інтеграції в оборонній сфері. Проблеми законності. 2017. Вип. 3. С. 264–277.